

Polish Journal of Political Science

Volume 4 Issue 4 (2018)

(this page is intentionally left blank)

Polish Journal of Political Science

Volume 4 Issue 4

Editorial Board

Clifford Angell Bates Jr., University of Warsaw

Stephen Brooks, University of Michigan

Michael Freeden, University of Nottingham, University of Oxford

Shpresa Kureta, Her Excellency Ambassador of Albania to Poland

Paolo Pombeni, University of Bologna

Bohdan Szlachta, Jagiellonian University in Krakow

Tomasz Żyro, University of Warsaw

Chief editor

Jarosław Szczepański

Editor

Karolina Kochańczyk-Bonińska

Associate editors

Maciej Sadowski

Łukasz Smalec

Marta de Zuniga

eISSN 2391-3991

Original version: e-book

Visit our site: www.pjps.pl

Submit your paper: pjps@inop.edu.pl

(this page is intentionally left blank)

Table of Contents

Articles

Jarosław Szczepański

American Political Spectrum p. 7

Daria Godek

Aksjologia bezpieczeństwa narodowego w wypowiedziach
biskupów polowych Wojska Polskiego p. 21

Marcin Olechowski

The negative influence of armament on ecological security
Can it be reduced? p. 49

Paulina Kalina

Recenzja: Krzysztof Świrek, *Teorie ideologii na przecięciu
marksizmu i psychoanalizy*, ss. 351 p. 71

(this page is intentionally left blank)

Jarosław Szczepański

University of Warsaw

American Political Spectrum

Abstract

The text is aimed at tracing the evolution of the American political spectrum. It presents major historical and contemporary political parties of the United States of America. The article has been structured in such a way so as to serve primarily as a teaching aid for classes on the US political system.

Keywords: USA, party system, American political system, political spectrum

Party subsystem

The United States Constitution did not provide for the existence of political parties, and all the more so mass-scale electoral parties known in the 20th and 21st centuries.¹

Historical party systems

The historical development of the party system in the United States of America is divided into six periods. They are characterized by different registers of political parties, political culture, in particular as regards the manner of participation in elections, as well as political platforms represented by individual parties. The latter were closely related to the current events in the country and abroad.

The first party system functioned in the years 1792-1824. From 1792 to 1800, that is during the presidency of George Washington, it was at the stage of being formed and partially dormant. It was due to the fact that the President had no party affiliation. As of 1800, the electoral battle was fought by the Federalist Party founded by Alexander Hamilton and Thomas Jefferson's Democratic-Republican Party. Throughout the period of the first party system Federalists were too elitist to compete successfully. Eventually, after the war of 1812, the Federalist Party disintegrated. The end of the first party system was connected with a splinter within the Democratic-Republican Party.

The original system of electing the executive power, i.e. president and vice-president did not entail the functioning of political parties. The dispute between Federalists and

¹ Massey (2018).

Democratic Republicans exposed the deficiencies of the solution for election of the head of state and his deputy. Already in 1800, i.e. during the first elections with full participation of political parties a situation emerged whereby the two posts were to be filled by representatives with different party affiliations. This, in turn, did not favour their cooperation. For this reason, still in 1803, the Congress adopted the 12th amendment to the Constitution, ratified in 1804, which introduced the elections as we know them today, that is at the same time President and Vice-President. The first elections organised according to the new system were held in 1804.

The second party system functioned in the years 1828-1854. It was connected with the division of the Democratic-Republican Party into the Democratic Party associated with Andrew Jackson and the National Republican Party, later absorbed by the Whig Party headed by Henry Clay. The Democrats opted for the consolidation of presidential power at the cost of other branches of government. They also contested the functioning of the Bank of the United States and modernization programmes, which were to stimulate industrial development at the cost of the citizens – the taxpayers. On the other hand, the Whig Party favoured the Congress, government economic programmes and economic protectionism. The period of the second party system is the so-called *Bank War* and the formation of the spoils system – replacing politically neutral officials in government administration by party members. The second party system disintegrated after the collapse of the Whig Party, which was connected with the death of Henry Clay and the Compromise of 1850, which divided members of the party as regards the issue of slavery. The second party system was also the period when the Great Triumvirate functioned in the Congress,

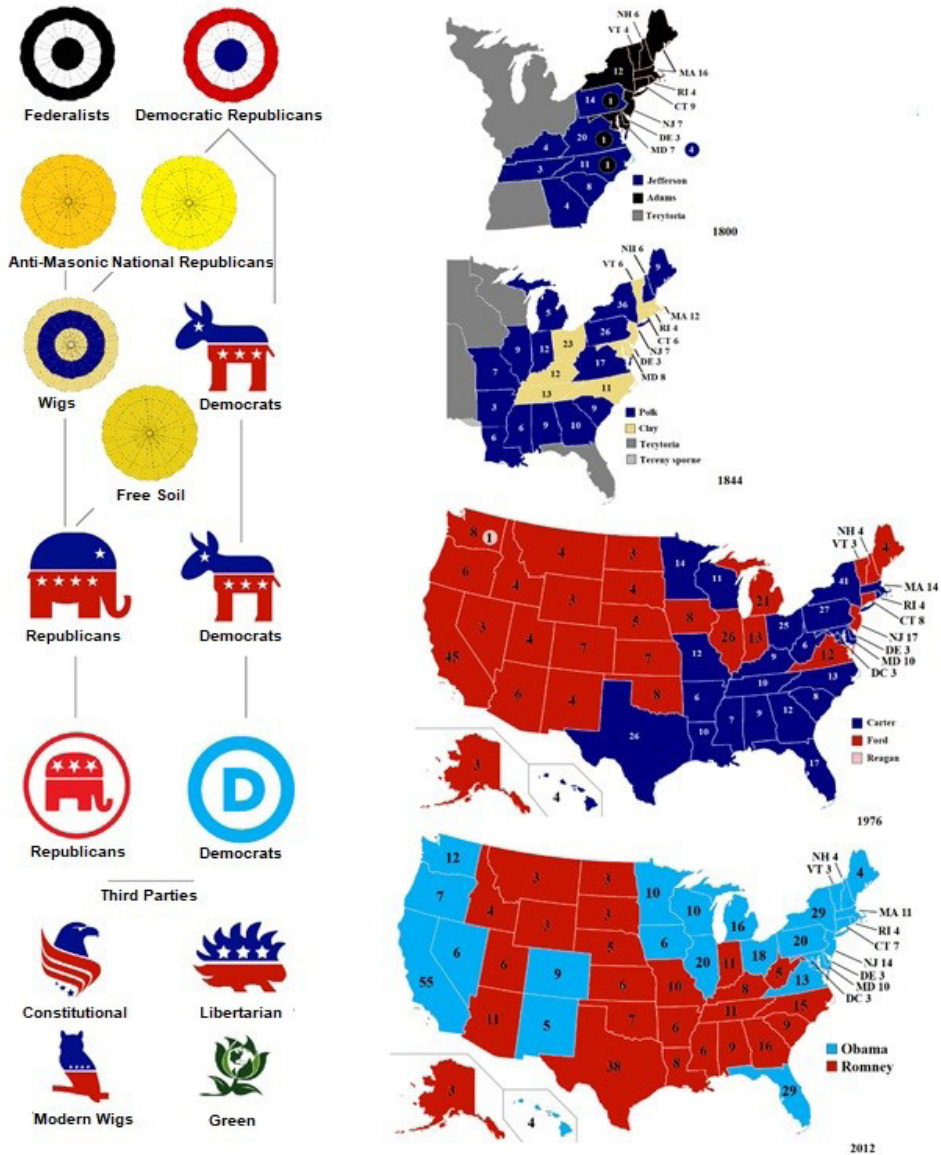
which watched over maintaining peace in the country and defusing conflicts concerning slavery and relations between individual regions of the country by way of compromise.

The Great Triumvirate² is an informal name given to representatives of three great regions of the USA: the North, the South and the West. It included John C. Calhoun from South Carolina, Daniel Webster from Massachusetts and Henry Clay from Kentucky. Each of those politicians held positions in the House of Representatives, the Senate as well as government administration. Moreover, Calhoun was the first vice-president who resigned from this primarily representative post to resume activity in the Senate. Since 1832, they all had seats in the upper house, where as leaders of their factions they cared for defusing conflicts between regions. Their ultimate success was the Compromise of 1850. Within three years after that accord had been accomplished, all three politicians died leaving the political leadership of individual regions in the hands of a new and radicalized generation of politicians.

The third party system functioned in the years 1854-1890. It was connected with the struggle between the antislavery Republican Party, which inherited the economic postulates of the Whig Party, and the Democratic Party. The system may be internally divided into three periods, i.e. 1854-1860, in which the policy of the Republican Party and departure from the system of compromises supported during the second political system by the Great Trumvirate led to the outbreak of the Civil War; 1860-1865, i.e. the Civil War; 1865-1890, i.e. the Reconstruction and exclusion of the issue of slavery from the political debate after passing of the 13th Amendment.

² Peterson (1987).

Diagram: Evolution of parties against the background of electoral geography

Source: Own work

In that period, the currently known symbols of the Democrats and the Republicans were created. The donkey (or

jackass) as the symbol of the Democratic Party was put on the party banners still by Andrew Jackson, who was so named by one of his political opponents. On the other hand, the elephant appeared for no obvious reason during the electoral campaign of Abraham Lincoln. Both symbols were popularized by Thomas Nast, a *Harper's Weekly* cartoonist who was very popular in the 1870s.

The fourth party system functioned in the years 1896-1932. In that period main political parties did not change, only the main points of the debate were different. The beginning of the fourth system is connected with the 1893 crisis which the Republicans blamed on the Democrats. Such issues as the problem of trusts, economic protectionism, role of the trade unions, child labour, corruption of politicians, women's rights, racial segregation or the need to organize a new banking system were added to the debate.

As opposed to European politics, in the United States one of the most serious problems at the turn of the 19th and 20th century was the issue of prohibition. The strong involvement of churches and perhaps primarily women affected how the problem of the freedom to sell alcohol was perceived by politicians. The problem of prohibition also exposed a contrast between rural areas and small towns and large agglomerations, which has persisted in the country until today. As a result of prohibition moods the 18th Amendment was passed, which banned selling alcohol.

The fifth party system functioned in the years 1932-1964. It was the period of the implementation of the New Deal, i.e. the programme of economic and social reforms introduced by President Franklin Delano Roosevelt as a response of the Great Depression. The policy of the Democrats was based on liberalism and the coalition of the supporting

groups and associations (also religious and ethnical), white Southerners, trade unions and intellectuals associated with the progressivist ideas. At that time, the Republicans were divided into a conservative and a moderate factions, were systematically losing support until 1964. The end of the fifth system was connected with the disintegration of the coalition set up for implementation of the New Deal.

Between 1930s and 1960s, the Democrats slowly moved towards social-liberalism, while the Republicans were shifted towards conservative liberalism. That change caused that in the following period the Republicans started to gain support in rural regions, small towns and in the South, which had been the original cradle of the Democratic-Republican and then the Democratic Party.

The contemporary party system

The contemporary political system is a two-party system,³ in which the main positions are occupied by the Democratic Party and the Republican Party. However, unlike European parties they are not ideological but primarily electoral parties, which are actually composed of many internal factions. As a result, in the political practice, ad-hoc coalitions are built in order to force individual issues, which include both Democrats and Republicans.

The contemporary Democratic Party is a social-liberal party, although in the 19th century it started from liberal position moderated by support of slavery. Today, it supports the ideas of a welfare state, social aid, public health service (so-called Obama Care), equal opportunities or environment protection.

³ Bibby, Maisel (2009).

Therefore, its programme covers the spectrum of European parties connected with the classical social-democracy, the new left, the greens and the neo-Marxist movements (e.g. gender, feminism). The electorate of the Democrats is concentrated mostly in large urban agglomerations situated on both coasts. California (Los Angeles and San Francisco), Illinois (Chicago), New York, New Jersey or Massachusetts (Boston) secure for the Democratic Party 129 electoral votes in presidential elections. The structure of the electorate is based primarily on professional, academic staff, young people, women, LGBT communities, African Americans, Latin Americans as well as other ethnic minorities. In the 2016 elections, 89% African Americans, 64% Asians, 67% Latinos, 57% young voters (up to 35 years of age), 56% women and 56% voted with annual family incomes not exceeding \$49,999 voted for the Democratic Party.⁴

Among Democrats, a conservative wing (Conservative Democrats) may be distinguished, who in the 1940s positioned themselves as an opposition to more radically oriented Republicans. Today, it includes those Democrats who are more conservative than the party as a whole. They play no major role. The liberal wing emerged during the Progressive Era, that is at the beginning of the 20th century. From the viewpoint of the science of politics and classification of party programmes and political doctrines their agenda is social-liberal. They support the broadening of the rights of consumers, minorities (LGBT), development of social and welfare programmes as well as abolition of death penalty. The libertarian wing (Libertarian Democrats) supports protection of civic rights, containment of public death and

⁴ *Annual totals of Pew Research Center survey data 2016.*

separation of churches (Protestant churches predominated in the United States) from the state, which makes them closer to other Democrats than to the Republicans. At the same time, they oppose the control of possession of firearms, war against drugs, contracting debt by the government or interventionism in foreign policy. The progressivist wing is an immediate ideological heir of the New Left. The closely collaborate with the greens. As opposed to the liberal wing, they are associated first of all with the movement of the neo-Marxist origin and enjoy strong support in the LGBT communities and ethnic minorities (African Americans, Latinos, Jews). The squabble Hilary Clinton and Bernie Sanders in the 2016 primaries was primarily a dispute between the liberal and progressive faction, respectively. The last wing are social-democrats, who have been gradually rising in importance since the 2007-2008 crisis and Bernie Sanders' campaign. They force a programme based on classical socialist solutions with social-liberal elements.

The Republican Party is at present a conservative-liberal party, while in the 19th century it was affiliated with the free soil movement and abolitionists. It is also called the Grand Old Party (GOP), which refers to its descent from Jefferson's Democratic-Republicans. Today it supports the ideas of consolidation of the executive branch, the right to possess firearms, deregulations or containment of public spending. The electorate of the Republicans is now concentrated mainly in southern state (among others Texas, Oklahoma, Louisiana, Arkansas, Mississippi, Alabama, Georgia, North and South Carolina), the so-called Bible Belt linked with the strong movement of Evangelical Protestantism. The other is the so-called Jell-O Belt connected with Mormon settlements (Idaho, Utah, Arizona). The states from those regions

secure altogether 120 electoral votes. The electorate structure is based primarily on white voters, men, high school graduates and religious people. 54% white voters, 51% men, 46% with incomplete higher education, 76% white Evangelicals, 47% Catholics, 69% Mormons support the Republicans.⁵

Among the Republicans, a conservative wing may be distinguished, which is in opposition to trade unions, contest high taxes and a broad scope of state regulations. They disapprove of affirmative actions, control of access to firearms or illegal immigration. They support nursing of tradition and religiousness. From the viewpoint of the science of politics and classification of party programmes and political doctrines they are conservative liberals. The moderate wing, the so-called Rockefeller Republicans or Republican Businessmen are perceived by the conservative wing as Republicans In Name Only (RINO). With respect to economic solutions there are in favour of a balanced budget, low taxes, free trade and deregulation. On the other hand, in the area of social life they support some of the affirmative actions, partnerships, reimbursing abortions or legal control of firearms possession. The libertarian wing is relatively small (particularly as compared with the conservative wing). It focuses on the free market, minimization of social programmes, containment of budgetary spending, deregulation and low taxes. At the same time, they support gay rights, though as regards marriages they do not contest homosexual marriages but rather strive at deregulation of the institution of marriage in general. From the viewpoint of the science of politics and classification of party programmes and political doctrines they are liberals. Apart from wings, the Republicans include also the so-called Tea Party,

⁵ *Annual totals of Pew Research Center survey data 2016.*

whose name refers to the 18th century event called the Boston Tea Party. It is a movement proclaiming low taxes, reduction of public debt, lowering of budgetary deficit and restriction of public spending. It emerges in response to the 2008-2009 crisis. In the 2016 election campaign, it played a key role in the victory of Donald Trump in the primaries.

Apart from the two main current parties, there are several so-called third parties on the political scene in the United States. Worth mentioning among them is first of all the Libertarian Party and the Green Party, which have over 100,000 registered voters each. The former is associated with the libertarian doctrine, free market, civic liberties and opposes foreign policy based on interventionism. The latter is linked with the doctrine of the New Left within the socialist movement, anti-capitalism, progressivism (in the US related to the promotion of minority rights or gender) and like the Libertarian Party with civic liberties and opposition against foreign policy based on interventionism.

Among smaller parties, worth mentioning is the Constitution Party which promotes low taxes, balanced budget and reduction of spending in the economic sector. In the social sphere, on the other hand, it postulates reduction of welfare programmes, opposes euthanasia or abortion (even in case of rape). It is also against illegal immigration. Another party are Modern Whigs, who try to present themselves as a middle-of-the-road party, which would be an alternative for voters who do not strictly accept Republican or Democratic positions.

The last category includes state parties. The best known and largest of this type is the Alaskan Independence Party. Its electoral programme is close to those presented by the Republicans, the Constitution Party and the Libertarian Party.

Therefore, it is a conservative-liberal party. The basic objective of the party is to provide an opportunity for the inhabitants of Alaska to speak up whether they wish to remain a state or change the status.

References

1. *Annual totals of Pew Research Center survey data 2016.*
2. Massey C.R. (2018), *American Constitutional Law: Powers and Liberties*, New York.
3. Peterson M.D. (1987), *The Great Triumvirate: Webster, Clay, and Calhoun*, Oxford.
4. Bibby J.F., Maisel L.S. (2009), *Two Parties--or More?: The American Party System*, Boulder.

(this page is intentionally left blank)

Daria Godek

War Studies University

Aksjologia bezpieczeństwa narodowego w wypowiedziach biskupów polowych Wojska Polskiego

Abstract

The axiology of national security in statements of Polish Army's field bishops

This text on the scope of security sciences is an analysis of the content of sermons preached in the years 1991-2017 on the occasion of the national Independence Day by the Roman Catholic field bishops of the Polish Army. The article indicates and describes "what is important" according to hierarchs for creating Poland's national security.

Keywords: security studies, Polish national security, Polish Army's field bishops, axiology of security

Wstęp

Myśląc o wartościach będących w bezpośrednim odniesieniu do procesów tworzenia bezpieczeństwa narodowego Polski wskazuje się na: przetrwanie, integralność terytorialną, niezależność polityczną oraz jakość życia¹. Należy ich szukać zarówno wśród działań władz państwowych, ale także patrząc na postawy żołnierzy, w życiu codziennym społeczeństwa i narodu oraz funkcjonowania wspólnoty politycznej. Badania dotyczące sfery wartości w bezpieczeństwie narodowym Polski nieodzownie związane są z chrześcijaństwem. Nieprzerwanie ważnym dla zrozumienia funkcjonowania Polski, ta w porządku spraw wewnętrznych jak i na arenie międzynarodowej, pozostaje jej związek z aksjologią odwołującą się do idei republikańskich, filozofii greckiej, prawa rzymskiego oraz etyki chrześcijańskiej. Celem niniejszego opracowania jest analiza wypowiedzi trzech katolickich biskupów polowych Wojska Polskiego (bp gen. Sławoj Leszek Głódź, bp gen. Tadeusz Płoski, bp gen. Józef Guzdek) zmierzająca do ukazania zawartej tam aksjologii. Materiał badawczy został zawężony do tekstów homilii hierarchów wygłoszonych z okazji kolejnych rocznic odzyskania przez Polskę niepodległości obchodzonych rokrocznie 11 listopada. Realizacja tak określonego celu badawczego jest próbą podążania w kierunku wyznaczonym przez Cezarego Smuniewskiego. Uczony, który wielokrotnie postulował konieczność uwzględnienia chrześcijańskiego doświadczenia Polski w badaniach z zakresu bezpieczeństwa narodowego², pisał w jednym

¹ Por. R. Zięba (1997): 10.

² Por. Smuniewski (2012): 292-305; Smuniewski (2014): 179-198; Smuniewski (2015): 84-103; Smuniewski (2016): 429-472; Smuniewski (2017): 495-509; Smuniewski (2017a): 2012-224.

z opracowań: „Teologia, szczególnie antropologia teologiczna, może się przyczynić do twórczego rozwoju nauk o bezpieczeństwie. Treści wypracowane w badaniach teologicznych mogą rozwinąć wiedzę o człowieku i społeczeństwach, o których bezpieczeństwo chodzi. Szczególnie wymownym przykładem wpływu religii-Kościoła na kondycję społeczną i bezpieczeństwo jest Polska. Doświadczenie relacji Kościoła z Narodem, działań duchownych w społeczeństwie, wzmacnia postawioną tezę o nieodzowności prowadzenia wspólnych badań teologów i specjalistów od bezpieczeństwa narodowego dla tworzenia bezpieczeństwa narodowego Polski”³.

Niniejszy artykuł rozpoczyna się od wprowadzenia wyjaśniającego podstawową terminologię (aksjologia, bezpieczeństwo narodowe). W kolejnych częściach zaprezentowane zostały rozważania o tym co w świetle analizowanych źródeł najważniejsze dla tworzenia bezpieczeństwa narodowego Polskie: naród, ojczyzna, władza w państwie, Wojsko Polskie, wolność, dziedzictwo narodowe, patriotyzm, rodzina oraz kultura pokoju. W ostatniej części zaprezentowały zostały sugestie do przyszłych badań, które jako szczególnie ważne ujawniają się w kontekście niniejszego opracowania.

1. Zagadnienia wprowadzające

1.1. Definiowanie pojęć

Pojmowanie bezpieczeństwa narodowego wyłącznie w kategoriach aktywności państwa w celu przeciwdziałania zagrożeniom czy stanu społeczeństwa określonego stosunkiem

³ Smuniewski (2014a): 87.

wielkości potencjału obronnego państwa do skali zagrożeń⁴ nie może stanowić o jego istocie. Turbulencyjność dzisiejszego środowiska bezpieczeństwa wymaga od nas rozumienia bezpieczeństwa narodowego w nieco szerszym zakresie, ujmującym teorię wartości. Jedną z definicji, jaką podają Józef Kukułka i Ryszard Zięba jest: „zdolność narodu do ochrony jego wartości wewnętrznych przed zagrożeniami zewnętrznymi”⁵. Z kolei Waldemar Kitler zwraca uwagę, iż bezpieczeństwo narodowe powinno być traktowane jako naczelną potrzeba i wartość społeczeństwa: „Bezpieczeństwo, tak rozumiane, poprzedza więc inne wartości, ale samo jest jedną z wartości podstawowych, spełniając rolę instrumentalną dla powstawania i istnienia wartości materialnych i duchowych”⁶. Definicja przedstawiona przez Waldemara Kitlera wskazuje na związek bezpieczeństwa i wartości, czyniąc je jednocześnie wartością nadrzędną.

Bezpieczeństwo traktowane jako zbiór poszczególnych elementów i działań oraz bezpieczeństwo traktowane jako wartość skłaniają do rozważań na temat implikacji nauki o bezpieczeństwie z nauką o wartościach, czyli aksjologii. Powtarzając za Zbigniewem Hajdukiem, aksjologia jest to dział filozofii (filozofia wartości) rozpatrujący wartości religijne, moralne, estetyczne, poznawcze czy użyteczne⁷. W tym kontekście aksjologia skupia się wokół ogólnej teorii wartości, gdzie wartość może być rozumiana jako „powszechnie pożądane dobro, akceptowalne sądy, przekonania oraz zachowania przyjęte za godne przez dane społeczeństwo, jest to rów-

⁴ Por. hasło: *bezpieczeństwo narodowe*, w: *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego AON* (2002):13.

⁵ Kukułka, Zięba (1992): 66.

⁶ Kitler (2011): 23.

⁷ Hajduk (2008): 10.

niez pewne kryterium lub zasady określające cele i dążenia poszczególnych jednostek lub grup społecznych”⁸. Chcąc zgłębić istotę aksjologii bezpieczeństwa narodowego należy wskazać źródła wartości tej kategorii.

1.2. Aksjologiczne źródła bezpieczeństwa narodowego

Analizując tematykę związaną z wartościami bezpieczeństwa narodowego, pragnę odnieść się do jego podmiotów, czyli państwa i narodu. Warto tutaj przybliżyć kilka poglądów definiujących te elementy. Jak podaje Waldemar Kitler jedno ze stanowisk związane jest z „socjologicznym, kulturowym i etnicznym podejściem do istoty narodu, mającego swą przebogatą tradycję, albowiem już przed tysiącami lat zaczęło się kształtowanie zrębów zbiorowości społecznych, które połączyły wspólne: terytorium, język, kultura, dobre i złe doświadczenia, świadomość narodowa oraz (...) status organizacyjny, przyjmujący postać niemal jednorodnego etnicznie państwa”⁹. Podobną definicję narodu przedstawiają Józef Marczak i Jacek Pawłowski, uznając, że jest to „trwała wspólnota ludzi, utworzona historycznie, powstała na gruncie wspólnych losów historycznych, kultury języka, terytorium i życia ekonomicznego”¹⁰. Jeśli natomiast mówimy o państwie, należy przez to rozumieć „sformalizowaną, wyposażoną w organy władzy, wielką i terytorialnie rozległą organizację społeczną, która obejmuje całą ludność zamieszkałą na danym terytorium, podlegającą normom i zasadom składającym się na ład wewnątrz, wyznaczającym wszystkim

⁸ Misztal (1975): 17.

⁹ Kitler (2011): 16.

¹⁰ Marczak, Pawłowski (1995): 75.

określone obowiązki i uprawnienia”¹¹. Innymi słowy, państwo jest organizacją polityczną i terytorialną, obejmującą społeczeństwo w nim zamieszkujące, zarządzaną przez organy władzy.

Zgodnie z powyższym, można uznać, że państwo i naród stanowią wartość samą w sobie. Jednak, aby mówić o źródłach aksjologii bezpieczeństwa narodowego, warto zwrócić uwagę na to, w jaki sposób społeczeństwo może być uświadamiane, jakie są drogi do umacniania tej świadomości. Jedną z metod są homilie biskupów polowych Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego. Po odrodzeniu ordynariatu polowego w 1991 roku, kapelani zwrócili się do żołnierzy i Polaków z przesłaniem, głosząc naukę o wolności, patriotyzmie i chrześcijańskich wartościach. Biskup Sławoj Leszek Głódź w swoim pierwszym kazaniu, jako Biskup Polowy Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego, powiedział: „Dziś przychodzi czas – wyproszony tyloma modlitwami – kiedy po zniewoleniu ducha, następuje proces przywracania Wojska Polskiego narodowi. Przywracaniu wojska narodowi musi towarzyszyć przywracanie Chrystusa Wojsku Polskiemu – wypełnianie jego szeregów duchem chrześcijańskim. Wartości chrześcijańskie od tysiąca lat kształtowały naszą tożsamość, związały się w chwale i klęsce z polskim losem(...)”¹². W tych słowach biskup polowy nawiązał do etyki chrześcijańskiej, która stanowi filar nie tylko naszej cywilizacji, ale przede wszystkim narodu polskiego. Bezpośrednio zwracając się do żołnierzy, biskup polowy wskazał na istotę tego, co dobre, szlachetne i potrzebne Ojczyźnie – godność ludzką oraz wolność i suwerenność Rzeczypospolitej¹³.

¹¹ Kitler (2011): 22.

¹² Głódź (1991).

¹³ Głódź (1991).

2. Wartości wg biskupów Wojska Polskiego

2.1. Naród, Ojczyzna i władza w państwie

Po roku 1989 zaczął kształtować się nowy porządek w Polsce wyzwalającej się z sowieckiej zależności. Zakończenie zimnej wojny i upadek Związku Radzieckiego zapoczątkowały kolejny rozdział w historii kraju nad Wisłą. Wejście Polski, jako w pełni suwerennego państwa, na arenę międzynarodową, wymogło odrodzenia się poczucia wspólnotowości i przypomnienia o najważniejszych wartościach. Nie sposób mówić o poszczególnych dobrach bez wyróżnienia podstawowego, jakim jest Naród. Biskup polowy Tadeusz Płoski mówi: „Polskość (...) to nade wszystko poczucie wspólnoty z tymi, którzy mówią, myślą i kochają po polsku. To zakorzenienie we wspólnej przeszłości i gotowość do wzięcia pełnej odpowiedzialności za naszą teraźniejszość i przyszłość”¹⁴. W tych słowach widać nawiązanie do podstawowych definicji narodu wspomnianych wcześniej. Nie można mówić o poczuciu bezpieczeństwa, bez zgodnego i spójnego społeczeństwa, które stanowi jego filar.

Mówiąc o narodzie, nie sposób pominąć Ojczyzny. Nie chodzi tutaj o państwo rozumiane w kontekście definicji politologicznych, ale o miejsce, kraj, który wiąże społeczeństwo nie tylko dzięki organom władzy. Ku takiemu rozumieniu niejednokrotnie skłaniali się biskupi polowi, uważając Ojczyznę za jedną z wartości Narodu: „Ojczyzna (...) to Naród Polski; to ziemia użyźniona krwią jej obrońców, to zwyczaje, to kultura, to religia, to nauka i sztuka. To jest właśnie Ojczyzna.

¹⁴ Płoski (2008).

To jest skarbiec”¹⁵. Przyrównanie Ojczyzny do Narodu pociąga za sobą kolejne implikacje jej rozumienia, co znacząco podkreślił biskup Tadeusz Płoski w swoim wcześniejszym kazaniu: „Ojczyzna wywodzi się od słowa ojciec. Ojczyzna jest ziemią ojców – ojcowizną. Jest to dziedzictwo, skarb. Ojczyzna to ziemia, na której mieszkamy od Bałtyku po Tatry: wody, pola, lasy. To również kultura, język i Kościół. To także ludzie wszystkich zawodów i posług”¹⁶. Biskup Tadeusz Płoski zwracał szczególną uwagę na konieczność traktowania Ojczyzny jako domu, o który należy dbać i szanować. Zaznaczał, że tworzy ją Naród, złączony poprzez dawne losy i religię. „Ojczyzna to bezpieczeństwo. W Ojczyźnie jest się u siebie. Ojczyzna jest, chociażby była w niewoli”¹⁷. Ważnym aspektem jest porównanie Ojczyzny do miejsca gwarantującego bezpieczeństwo, niezależnie od stanu, w jakim znajduje się państwo. Istotną kwestią jest także świadomość Narodu, że Ojczyzna stanowi obowiązek i wyzwanie realizowane z pokolenia na pokolenie¹⁸. Spełnianie obowiązku wobec kraju oraz ciągłe dbanie o jego rozwój i dobrobyt, a także rozumienie, iż „Ojczyzna jest naturalnym środowiskiem życia człowieka”¹⁹ mogą być jednym ze źródeł siły dla tworzenia bezpieczeństwa narodowego.

Kolejnym elementem i wartością bezpieczeństwa, ściśle powiązanymi z Narodem i Ojczyzną, jest władza. To nie tylko składnik konstytuujący istnienie państwa, ale także, a może przede wszystkim, organy zarządzające i dbające o właściwy ład oraz przeciwdziałanie zagrożeniom. Może wydawać

¹⁵ Płoski (2008).

¹⁶ Płoski (2009)

¹⁷ Płoski (2005).

¹⁸ Por. Głódź (1999): 242.

¹⁹ Głódź (1995).

się niejasnym czy niespójnym, określenie, że władza stanowi wartość, jednakże funkcje, które sprawuje, oraz cechy, jakimi powinna się wyróżniać, należy takowo traktować. Biskup Głódź mówił, że dobry rządca jest odpowiedzialny, roztropny i wyróżnia się wysoką etyką osobistą, zwracając uwagę, że takie przymioty pozwolą dobrze wypełniać powierzone zadanie²⁰. Niejednokrotnie także zaznaczał istotę moralności rządzących: „Nie zbuduje się mocnego państwa, jeśli tym, którzy są do tego powołani, zabraknie sił moralnych, wierności zasadom sumienia, odporności na prądy, które z obecnych źródeł płyną”²¹.

W podobnym tonie wypowiadał się ks. prał. Sławomir Żarski²², przestrzegając przed egoizmem oraz zaspokajaniem własnych potrzeb i interesów kosztem narodu. Prałat Żarski przypominał także o patriotyzmie, który nie może być pomijany przez rządzących. „Polityka to zadanie dla ludzi wielkich duchem, wielkich intelektem, wielkich kulturą osobistą i wielkich charakterem. Zadaniom polityki są w stanie sprostać tylko ludzie wielkiej miłości do Ojczyzny”²³.

Należy tutaj zaznaczyć, iż wspomniane cechy są niezwykle ważne dla odpowiedniego zarządzania państwem. Władza, która jest wybierana przez obywateli, powinna rzetelnie i rozsądnie dysponować powierzonym jej dobrem. Politycy decydujący o rozwoju, gospodarce, kierunkach działania czy strategii bezpieczeństwa ponoszą wielką odpowiedzialność za przyszłe losy kraju. Wartości, którymi powinni się

²⁰ Zob. Głódź (2003): 262.

²¹ Głódź (1993)..

²² W niniejszym opracowaniu uwzględniłem tekst kazania S. Żarskiego, ponieważ zostało ono ogłoszone w okresie, gdy stał on na czele Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego po śmierci bpa Tadeusza Płoskiego.

²³ Żarski (2010).

kierować, muszą być tożsame z wartościami narodowymi. Nie można jednak pominąć istoty, jaką jest ciągłość zarządzania, a w tym przypadku ciągłość władzy: „...nie wolno tworzyć społecznej depresji. Nie ma «epizodów władzy»! Ma być ciągłość tworzenia i odpowiedzialność przed Narodem”²⁴. Niezależnie od poglądów, przynależności do partii, układów politycznych, organy państwowe powinny zadbać o dobro i bezpieczeństwo kraju i obywateli. Interes partii nigdy nie może wychodzić na pierwszy plan i wyprzedzać narodowego interesu²⁵. Wyrazem tej powinności jest troska nie tylko o teraźniejszość losów ojczyzny, ale także o jej przyszłość. Kolejny istotny element sprawowania władzy to ustawodawstwo, prawo oparte na sile moralnej, które ma służyć człowiekowi, dobru wspólnemu i umacnianiu gmachu państwa²⁶. Bez właściwych regulacji prawnych, państwo może pograżyć się w chaosie i konfliktach. Respektowanie zasad moralnych i ochrona interesów narodowych, takich jak system zdrowia, oświaty czy mecenat kulturowy stanowią nieodzowny element strategii bezpieczeństwa.

2.2. Wojsko Polskie

Traktując Wojsko Polskie jako wartość, konieczne jest odniesienie do jego działań oraz funkcji. Należy także pamiętać, że wojsko to specyficzny podmiot, który utrwała i przekazuje to, co najważniejsze dla Ojczyzny i Narodu. Rozważania na ten temat rozpoczynam od przytoczenia tekstu przysięgi wojskowej: „Ja żołnierz Wojska Polskiego przysięgam służyć wiernie Rzeczypospolitej Polskiej, bronić jej niepodległości

²⁴ Głódź (2003): 239.

²⁵ Zob. Głódź (2003): 261.

²⁶ Zob. Głódź (1993).

i granic. Stać na straży Konstytucji, strzec honoru żołnierza polskiego, sztandaru wojskowego bronić. Za sprawę mojej Ojczyzny, w potrzebie krwi własnej ani życia nie szczędzić. Tak mi dopomóż Bóg”²⁷. Słowa roty nawiązują do wierności, niepodległości, honoru i patriotyzmu. W tych kilku wersach widać jedne z ważniejszych wartości, jakie żołnierz pielęgnuje i chroni. Poza tymi dobrami, można wskazać także podstawowe, czyli gwarantowanie bezpieczeństwa i powołanie dla służenia Narodowi. Niejednokrotnie także biskup polowy S.L. Głódź zwracał uwagę na to, jakimi cechami odznacza się wojsko: „Wojsko Polskie ma być wcieleniem ideałów, znakiem życia Ojczyzny. Takie jest oczekiwanie społeczne. Dlatego Naród darzy Was tak wielkim zaufaniem”²⁸. Te słowa wskazują na wartości, jakimi cechuje się wojsko. Wojsko Polskie, jak zaznacza biskup polowy jest przykładem szlachetnych ideałów. Służba w wojsku, to przede wszystkim służba ojczyźnie „...Wojsko Polskie, aby właściwie wypełniało swój obowiązek, musi być emanacją Narodu. Musi mieć głęboką motywację swoich związków z Ojczyzną, której nie zabije żadna ideologia polityczna...”²⁹.

Wypowiedzi rzymskokatolickich biskupów polowych wskazują na potrzebę poczucia miłości nie tylko do Ojczyzny, ale także Narodu. Nie bez przyczyny wspomniane zostaje zaufanie społeczne, które staje się jednocześnie motorem do działań i ambicją wojska. Niezmiernie ważnym aspektem jest służba nie tylko dla kraju, ale także poza granicami państwa. Biskupi polowi nauczali szacunku i pokory wobec tych żołnierzy, którzy służą dla obrony pokoju międzynarodowego.

²⁷ Ustawa z dnia 3 października 1992 r. o przysiędze wojskowej, Dz.U. 1992 nr 77 poz. 386.

²⁸ Głódź (1999): 202.

²⁹ Głódź (2003): 199.

Warto zaznaczyć, że wojsko, poza swoimi tytularnymi zadaniami, powinno wspierać działania wychowawcze: „Wojsko także jest po to, aby wychowywać, wkorzeniać młodego człowieka w polskość, odsłaniać przed nim wartość polskiej tożsamości”³⁰.

Myśląc o aksjologii bezpieczeństwa narodowego, można z całą pewnością stwierdzić, że Wojsko Polskie stanowi wartość samą w sobie. Podobnie jak władza i państwo jest jednym z elementów zapewniających przetrwanie, integralność i ochronę interesów narodowym. Szereg zadań, które realizuje dla dobra kraju oraz działania edukacyjne, są niezwykle ważne dla utrzymania pokoju i rozwijania patriotyzmu.

2.3. Wolność

Niepodważalną składową polskiej aksjologii tworzenia bezpieczeństwa narodowego jest wolność. Mając na uwadze historię Polski, wolność niejednokrotnie była zdobywana przez poświęcenie i odwagę Polaków. To właśnie czyni ją jedną z podstawowych kategorii wartości bezpieczeństwa narodowego. Biskup połowy Tadeusz Płocki wskazywał, że właśnie wolność jest darem i zadaniem, którego realizacja polega na umiejętnym jej używaniu poprzez czystość sumienia oraz ciężkiej walce z pokusami doczesnego świata³¹. Nawiązując do historii Polski, biskup zaznaczał, że „wolność wpisana była i jest w dusze Polaków”³². Bez wątplenia, te słowa znaczą tyle, co stwierdzenie, że wolność jest najcenniejszą wartością dla Narodu. Potwierdzić to mogą cytaty z jednego z kazań wygłoszonych podczas obchodów Święta

³⁰ Głódź (1999): 243.

³¹ Zob. Płocki (2005).

³² Płocki (2008).

Niepodległości: „Wolność dla Polaka to jak powietrze, to jak woda życia. Wolność to jak suknie, bez której Polak nie może się nikomu podobać. Wolność to skarb, który należy okupić najwyższą ceną na ziemi – ceną życia. Wolność to ewangeliczny talent darowany narodowi”³³. Biskup Płoski w tych słowach wyraził całą prawdę o znaczeniu wolności, wskazał na jej ważność dla Narodu – ludzi, którzy są gotowi oddać życie, aby ją utrzymać. Widzimy zatem, że wolność jest również spoiwem łączącym obywateli, fundamentem, na którym budowano Polskę i miłość do niej. Znakomitym uwierzytelnieniem tej tezy, są słowa biskupa Głódzia, mówiące o tym, jak była kształtowana Polska wolność: „Polska wolność zdobywana ofiarnym czynem kolejnych powstańczych generacji, które szły na bitewne pola, w świętokrzyskie i litewskie lasy. Polska wolność utrwalana w słowach ufnej modlitwy, w rodzinnym kręgu, narodowym obyczaju, kulturze, która jest przecież niezwykle ważnym elementem tożsamości Narodu. Polska wolność wymodlona w tyłu kościołach, w tyłu kaplicach. Polska wolność cementowana na tyłu cmentarzach: kiedy Naród staje przy grobach swoich przodków, odkrywa swoją wielkość, umacnia swoją tożsamość. Polska wolność doświadczana na syberyjskim szlaku, w biedzie wygnania i przymusowej emigracji, zburzonych perspektywach życia, więzieniach, konfiskacie dorobku życia. Polska wolność budowana w codziennym trudzie (...) – w tyłu działaniach, które wkorzeniały ludzi w Ojczyznę, we wspólnotę kultury. Polska wolność stawiana jako najważniejsza zadanie Narodu przez budzicieli ducha: Mickiewicza, Krasińskiego, Słowackiego, Norwida, Wyspiańskiego, Matejkę, Malczewskiego”³⁴.

³³ Płoski (2008).

³⁴ Głódź (1999): 238-239.

Przedstawiony cytat wskazuje na najważniejsze cechy wolności, na jej znaczenie dla umacniania i pielęgnowania tożsamości oraz kultury narodowej. Wspomnienie wybitnych poetów i malarzy pokazuje, jak ważna była wolność w ich twórczości, która stanowiła swego rodzaju odzew do Narodu, aby pobudzać do walki o tę wartość oraz ukorzeniać tożsamość narodową.

2.4. Dziedzictwo narodowe

Kolejnymi elementami wskazującymi na istotę bezpieczeństwa narodowego będą dziedzictwo oraz pamięć o przeszłości i poległych za Ojczyznę. Historia Polski jest nie tylko burzliwa, ale także często bywała zakłamana. Jak zatem budować bezpieczeństwo, kiedy ukrywa się fakty, kiedy zaborca próbuje, aby naród zapomniał o przodkach, walczących o wolność? Do tych dylematów nawiązywał biskup Głódź w pierwszych latach po odnowieniu Ordynariatu Polowego. Wskazywał, że prawda o Polsce była przez wiele lat odbierana, a jej nieobecność wpływała na ludzkie postawy³⁵. Nakłaniał Polaków, aby podjęli walkę o prawdę: „Dzisiaj, w imię prawdy, podjęliśmy wielką pracę nad przywróceniem Narodowi jego niezakłamanej historii, wyrównaniem krzywd i poniżeń, oddaniem sprawiedliwości, wielu tym, którym przez lata odmawiano nawet prawa do spoczynku w ziemi ojców”³⁶. Bez prawdy o przeszłości nie będzie istniało poczucie wspólnoty. Niezależnie od trudu wkładanego w próby nawiązania jedności, nieznaną historię i losów narodu, poprowadzi do degradacji wszelkich wartości.

³⁵ Zob. Głódź (1992).

³⁶ Ibidem.

Wiedza na temat przeszłości to nie tylko spoiwo łączące społeczeństwo, to także filar pozwalający na budowanie przyszłości i tworzenie strategii. „Nie sposób zrozumieć polskiego dziś, nie sposób kształtować polskiego jutra w wymiarze politycznym, społecznym, narodowym, jeśli się nie do głębi nie rozpozna i nie wyciągnie nauki, z tego co wydarzyło się wczoraj”³⁷.

Świadomość minionych wydarzeń, losów kraju może być utożsamiana z dziedzictwem narodowym. Należy pamiętać, że ów dziedzictwo to nie tylko dorobek materialny, ale także, a może przede wszystkim, czyny i działania przodków na rzecz kraju. Niezwykle ważnym jest, aby zabiegać o utrwalanie tych wartości wśród młodych ludzi. Dziedzictwo historyczne to element narodowości, to potrzeba odpowiedzialności za jego pielęgnowanie. Nie można mówić o bezpieczeństwie narodowym, jeśli w jego obszarze nie znajdzie się miejsca dla ochrony dziedzictwa. Nie bez powodu, biskup Głódź wspominał o trosce, którą objęte powinno być dziedzictwo przodków. Zwracał się z wdzięczności do tych, którzy dbają o cmentarze, o groby tych, którzy przelewali krew za polską wolność. Biskup nawiązał także do dziedzictwa kulturowego: troski o zabytki i działania podejmowane na rzecz lokalnych ojczyzn³⁸.

Na dziedzictwo narodowe składa się także pamięć o jego twórcach – bohaterach, strategach, politykach czy poetach. Biskup Głódź nazywa ich „Przewodnikami Narodu”, są to ci, którzy organizowali gospodarczy i społeczny ład, dbali o polskie rodziny i przeszłość, walczyli o wolność, niepodległość i przetrwanie wiary³⁹. Ważna jest także pamięć i szacunek

³⁷ Głódź (1999): 221.

³⁸ Zob. Głódź (2003): 195.

³⁹ Zob. Głódź (2003): 189.

dla poległych. W wielu kazaniach biskupi modlili się za nich i przypominali, jak wiele poświęcili ci, którzy zginęli za miłość do Ojczyzny. Biskup Guzdek w jednym z kazań powiedział: „W kolejną rocznicę odzyskania niepodległości potrzebne jest zatrzymanie się, modlitwa i refleksja na wojennych i powstańczych cmentarzach oraz przy pomnikach bohaterów narodowych. To oni nam podpowiedzą, jak „zapomniawszy pożytków własnych” najlepiej służyć Ojczyźnie”⁴⁰. Szacunek dla tych, którzy przelali krew i oddali życie za Ojczyznę jest niezwykle ważny dla podtrzymania jedności narodowej i kształtowania polskiej tożsamości.

2.5. Patriotyzm

Mówiąc o dziedzictwie narodowym nie sposób pominąć wartości, jaką jest patriotyzm. Naród polski przez wieki kształtował się poprzez miłość do Ojczyzny oraz religię, to dzięki nim trwali w walce ku odzyskaniu wolności. Biskup Płoski zaznaczył, że to właśnie „idea Polak-katolik” jednociła naród, ratując przed utratą tożsamości⁴¹. Jeśli chodzi o patriotyzm, warto rozpocząć od jego słownikowej definicji: „Patriotyzm – szacunek i umiłowanie ojczyzny, gotowość do poświęcenia się dla niej i narodu, stawianie dobra własnego kraju ponad interesy partykularne (partykularyzm) bądź osobiste. Poczucie silnej więzi emocjonalnej i społecznej z narodem, jego kulturą i tradycją”⁴². Przytoczona definicja jednoznacznie określa patriotyzm jako element składowy aksjologii bezpieczeństwa. Szacunek do ojczyzny i gotowość

⁴⁰ Guzdek (2014).

⁴¹ Zob. Płoski (2007).

⁴² hasło: patriotyzm, URL = <http://portalwiedzy.onet.pl> [access: 12.06.2016].

poświęcenia są miarą, która wskazuje wartości, bez których nie będzie mogło istnieć żadne państwo.

Na ogromne znaczenie patriotyzmu niejednokrotnie wskazywali biskupi polowi, wyznaczali jego cechy, pokazywali postawy oraz odnajdywali korzenie tej wielkiej miłości do Ojczyzny. „Patriotyzm jest wartością świadczącą o jakości człowieka. Jest wartością dającą świadectwo również o jego świętości, o jego nadprzyrodzonym wymiarze(...). Patriotyzm to przejaw wielkości ludzkiego życia(...). Miłość ku Ojczyźnie uczy męstwa. A męstwo, wiemy, broni czasu wojny, służy słabym, potrzebującym opieki czasu pokoju(...). Miłość ku Ojczyźnie uczy patrzeć daleko w przyszłość Ojczyzny i pragnie jej istnienia i pomyślności”⁴³.

Mając na uwadze powyższe stwierdzenie, warto zwrócić uwagę na słowa mówiące o wielkości ludzkiego życia oraz męstwie. Nie chodzi już tylko o samą miłość do Ojczyzny, ale o wyraz tej miłości. Wielkość i męstwo wskazują na poświęcenie i odwagę, którą żołnierze Wojska Polskiego ofiarują narodowi – nie tylko wtedy, gdy walczyli o wolność naszego kraju, ale także teraz, kiedy służą Polsce poprzez codzienną pracę i działając poza granicami kraju: „Takim patriotą jest oficer Wojska Polskiego, który do struktur NATO wnosi polski, żołnierski etos: Bóg-Honor-Ojczyzna”⁴⁴. Budowanie i dbanie o bezpieczeństwo narodowe powinno wyrażać się właśnie w takich postawach – poszanowania i miłości do Ojczyzny.

⁴³ Żarski (2010).

⁴⁴ Głódź (2003): 240.

2.6. Rodzina i edukacja młodego pokolenia

Warto zadać pytanie, gdzie i kiedy rodzi się poczucie patriotyzmu? Odpowiedź jest nazbyt oczywista – w domu. Od najmłodszych lat dzieci uczone są tego, skąd pochodzą. Znają swój kraj, przynależność do Narodu. Patriotyzm rodzi się w domu, w rodzinie. To właśnie ta podstawowa jednostka społeczna staje się źródłem, z której czerpiemy podstawową wiedzę. Tym samym, rodzinę można uznać za kolejną wartość bezpieczeństwa narodowego⁴⁵. „To w rodzinie synowie i córki uczą się miłości Ojczyzny. W rodzinie dorastają i wychowują się w duchu patriotyzmu. W rodzinie, która jest pierwszą szkołą charakterów, dzieci uczą się pracy i poświęcenia na rzecz dobra wspólnego. Także w rodzinie kształtowane są umysły i serca przyszłych obrońców Ojczyzny, aby – jeśli zajdzie taka potrzeba – bez wahania stanąć w jej obronie”⁴⁶. W rodzinie dzieci uczą się wartości i tradycji. Rodzice przekazują dzieciom religię i kulturę, opowiadają o dokonaniach dziadków czy pradziadków. Od samego początku dzieci poznają ojczysty język, z biegiem lat kształtują charakter. Nie można zatem odebrać rodzinie jej znaczenia dla bezpieczeństwa narodowego.

Nie tylko kapelani zaznaczają, że rodzina stanowi wartość. Wystarczy sięgnąć do podstawowych dokumentów normatywnych, jak Konstytucja czy strategia. Każdy z tych aktów prawnych mówi o znaczeniu rodziny i konieczności dbania

⁴⁵ Na temat związku rodziny z tworzeniem bezpieczeństwa narodowego Polski por. Urych, Smuniewski (2015).

⁴⁶ Guzdek (2013).

o nią⁴⁷. Rodzina stanowi pierwszy etap poznania tradycji i historii, kolejnym z nich jest szkoła. Edukacja młodych jest niezwykle ważna dla pielęgnowania poznanych już wartości i ukształtowania właściwych, świadomych postaw. Polska szkoła realizuje trudne zadanie związane z nauką patriotyzmu, to na nauczycielach spoczywa obowiązek odpowiedniego przekazania wiedzy historycznej⁴⁸. Biskup Głódź wskazywał na konieczność poniesienia odpowiedzialności wychowawczej przez szkoły i organizacje pozarządowe. „Nie może bowiem być tak, aby polska szkoła zrzucała z siebie odpowiedzialność wychowawczą, przekazując ten wysiłek tylko na barki rodziców. Niezbędny jest, prowadzony wspólnie z rodzicami, pełny świadomy program wychowawczy w każdej szkole i w każdej klasie. Wielką rolę w procesie wychowania młodego Polaka powinny spełniać organizacje pozarządowe – pośród nich harcerstwo”⁴⁹.

Nie bez powodu szkoła powinna spełniać taką rolę. To ze szkoły dzieci i młodzież czerpią najwięcej, nie tylko dzięki nauczycielom, ale także poprzez wspólne spędzanie czasu z rówieśnikami. Jeśli program wychowawczy będzie realizowany w odpowiedni sposób, uczniowie między sobą z zainteresowaniem powinni poruszać tematy związane z patriotyzmem i Ojczyzną. Właściwie przekazywana wiedza historyczna może przyczynić się do ukorzenia wśród młodych wartości i postaw ważnych dla wspólnego bezpieczeństwa.

⁴⁷ Zob. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., art. 71 oraz Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014, rozdział 4.4.

⁴⁸ Por. Konicki.

⁴⁹ Głódź (2003): 264.

2.7. Kultura pokoju

Ostatnim elementem, na który zwracam uwagę jest tzw. „kultura pokoju”, czyli wszelkie działania na rzecz pokoju rozumianego na wiele sposobów. Mówimy o pokoju, który jest przeciwieństwem wojny, stanem poczucia bezpieczeństwa i niezagrożenia⁵⁰. Mówimy o pokoju, mając na myśli wzajemne poszanowanie praw i wolności. Mówimy o pokoju wtedy, kiedy chcemy, aby to życie było ważniejsze niż śmierć. Mówimy wtedy, gdy upominamy się o cywilizację życia⁵¹. Biskup Głódź w jednym ze swoich kazań nawiązał do płynącej do Polski laicyzacji i westernizacji, zaznaczył, że nie wolno się bać stawać w obronie norm prawa naturalnego i Bożego⁵². Ważnym jest, aby w dobie powszechnego mieszania się różnych kultur i narodowości nie zatracić własnych wartości i tradycji. „Skałą domu ojczystego jest wspólnota obywateli. Budowanie dzień po dniu cywilizacji pokoju, harmonii i społecznego ładu”⁵³.

Kultura pokoju jest istotna nie tylko ze względu na budowanie międzynarodowego ładu i stabilizacji, ale także ze względu na naszą Ojczyznę. Należy jednak pamiętać, iż budowanie pokoju powinno się zacząć od swojego państwa. W miejscu, gdzie istnieje silne poczucie wspólnoty i chęci dbania o dobro wspólne.

⁵⁰ Por. Piejka (2015): 117.

⁵¹ Pojęcie „cywilizacja życia” jest głęboko zakorzeniane w nauczaniu papieża poczynając od Pawła VI. Przeciwieństwem „cywilizacji życia” („cywilizacji miłości”, „kultury życia”) jest „cywilizacja śmierci” („kultura śmierci”), która związana jest z takimi zjawiskami jak: aborcja, eutanazja, morderstwo, ludobójstwo.

⁵² Zob. Głódź (1999): 204.

⁵³ Głódź (2003): 242.

3. Wnioski i kierunki dalszych badań

Tworzenie bezpieczeństwa narodowego Polski według biskupów polowych Wojska Polskiego opiera się na kilku podstawowych wartościach. Pierwszą z nich i niewątpliwie najważniejszą jest wolność. To o niej wspomniał św. Jan Paweł II podczas mszy na warszawskim Placu Zbawiciela w 1979 roku: „nie może być Europy sprawiedliwej bez Polski niepodległej na jej mapie”⁵⁴. Jednak wolność to nie tylko niepodległość, wolność to także poszanowanie polskiej tożsamości oraz prawo do prawdy, która stanowi drogę do jej odnalezienia. Biskup polowy Sławoj Leszek Głódź mówił o konieczności podjęcia pracy nad przywróceniem niezakłamanej historii i oddaniu sprawiedliwości tym, którym przez lata jej odmawiano⁵⁵. Wolność wyrażana jest także przez poświęcenie i odwagę, czyny, które przywróciły suwerenność Polski. Kolejną wartością będzie moralność wywodząca się z nauki Kościoła, ale także kształtowana poprzez przestrzeganie prawa i wypełnianie obowiązków. Umocnienie państwa i narodowości jest możliwe dzięki prawu, które służy człowiekowi i współbrzmi z zasadami moralnymi⁵⁶. O istocie moralności stanowi także poczucie odpowiedzialności za dobro wspólne, odpowiedzialności za ojczyznę. Niezwykle ważną rolę w jej pielęgnowaniu oraz dbałości o tradycje pełni Wojsko Polskie, które stanowi „serce naszego Narodu”⁵⁷. To właśnie wojsko przez lata podtrzymywało świadomość narodową, troszczyło się o zrozumienie losów państwa polskiego i jego historii. Umocnienie tej świadomości i moralności jest

⁵⁴ Głódź (1992).

⁵⁵ Zob. Ibidem.

⁵⁶ Zob. Głódź (1993).

⁵⁷ Zob. Głódź (1994).

niezwykle ważne dla zachowania bezpieczeństwa narodowego. Dziedzictwo, pamięć o przeszłości i utrzymywanie tradycji to wartości, bez których nie może istnieć naród. Bez tych elementów nie będzie istniało poczucie wspólnotowości. Czerpanie nauk z doświadczeń minionych lat jest znaczące dla budowania przyszłości. „Nie wybierzemy przyszłości – odcinając się od przeszłości(...). Wiarygodną, sprawiedliwą przyszłość można budować jedynie na gruncie rozpoznanej, ocenionej, rozliczonej, uporządkowanej przeszłości”⁵⁸. Pamięć o przeszłości jest potrzebna także do kultywowania tradycji i dziedzictwa narodowego. To na ich płaszczyźnie państwo jest w stanie przetrwać zagrożenia. W ojczyźnie zawiera się kultura, język i świadomość, ojczyzna kształtuje ludzkie dusze i sumienia⁵⁹. Właśnie te czynniki tworzą tożsamość narodową. Pośród wymienianych wartości przebija się religia i patriotyzm – filary naszego narodu. „Bóg, Honor, Ojczyzna” te słowa widać na sztandarach Wojska Polskiego. Trzy słowa, w których zawiera się tożsamość narodowa – miłość do Boga, honor i miłość do Ojczyzny. Są to fundamenty, na których trwała i trwa Polska. Nie można pozwolić na wykluczenie bądź zapomnienie o którymkolwiek z nich. Swoistą wartością jest pokój. Jego zapewnianie i ochrona bez wątpienia utrwala ją wolność narodu. W latach 90-tych, gdy Polska powoli formowała swój ład, pokój na świecie wciąż był czymś niedoścignionym. Początek XXI wieku przyniósł światu kolejne wojny – w Iraku i Afganistanie. Wtedy też dbałość o pokój przybrała na znaczeniu. Pokój to nie jest dobro nabyte i niezbywalne. Podobnie jak o każdą wartość, o pokój trzeba dbać – nie tylko wewnątrz kraju, ale także

⁵⁸ Głódź (1995).

⁵⁹ Zob. Ibidem.

poza jego granicami. W walce o pokój należy wykazać się zarówno męstwem, honorem jak i przebaczeniem. Niezwykle ważne dla narodu polskiego jest budowanie kultury pokoju opartej na wartościach chrześcijańskich.

W świetle powyższych analiz szczegółowych należy wskazać na kierunki dalszych badań dotyczących problematyki bezpieczeństwa narodowego Polski definiowanego nierozdzielnie z chrześcijańską tożsamością wspólnoty politycznej. Przede wszystkim nauki o bezpieczeństwie narodowym Polki muszą uwzględniać w swoich badaniach komponent kulturowy Narodu jednoznacznie związany z nie tylko z tradycją republikańską ale także chrześcijańską. Także treści wypracowane w badaniach z zakresu katolickiej nauki społecznej to ważny współcześnie głos w zasadach funkcjonowania wspólnoty politycznej oraz narracjach polityków. Argumentacja odwołująca się do personalizmu (a nie do indywidualizmu i kolektywizmu) oraz kategorii „dobra wspólnego” jest codzienną treścią dysput politycznych i składową procesów tworzenia bezpieczeństwa narodowego Polski. Nauczanie przywódców religijnych (biskupów, kapłanów) to bardzo ważny głos w procesach tworzenia tożsamości narodowej. Na potwierdzenie tego twierdzenia można wskazać choćby nauczanie Jana Pawła II, myśl narodową kard. Stefana Wyszyńskiego oraz kazania z Mszy świętych za Ojczyznę głoszone przez ks. Jerzego Popiełuszkę. Projektowanie przyszłych badań dotyczących aksjologii tworzenia bezpieczeństwa narodowego Polski pozostawać będzie niepełne bez odniesień do chrześcijaństwa.

Przyszłość badań z zakresu bezpieczeństwa narodowego Polski będzie musiała prowadzić między innymi przez analizy dotyczące doświadczeń i perspektyw współpracy

skoordynowanej państwa i Kościoła, *profanum* i *sacrum*. Doskonale to rozumieją w Polsce politycy, których narracje zazwyczaj w jakiś sposób ukazują ich stosunek do religii. Należy także pamiętać, że patriotyzm polskich żołnierzy jest ukształtowany w znacznej mierze w duchu przesłania katolickiej refleksji o rodzinie w społeczeństwie, o narodzie i o państwie. Nie funkcjonuje w polskich realiach koncepcja społeczeństwa obywatelskiego inna niż ta wypracowana w odniesieniu do wartości chrześcijańskich. Także obrona niepodległości i suwerenności Polski ma w swoim doświadczeniu w znacznej mierze argumentację religijną.

Zakończenie

Analiza tekstów rzymskokatolickich biskupów polowych Wojska Polskiego pozwala określić zbiór wartości fundamentalnych dla tworzenia bezpieczeństwa narodowego Polski. W jego skład wchodzi: naród, ojczyzna, władza w państwie, Wojsko Polskie, wolność, dziedzictwo narodowe, patriotyzm, rodzina oraz kultura pokoju. Prezentowane przykłady z kazań biskupów polowych pokazują, jak ważne jest pielęgnowanie tożsamości narodowej i umacnianie wspólnoty politycznej w jedności. Wartości przedstawiane przez biskupów mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych rozważań na temat aksjologicznych aspektów bezpieczeństwa narodowego.

Bibliografia

- Zięba R. (1997), *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych* in: *Bezpieczeństwo narodowe u schyłku XX w.*, red. D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Warszawa.
- Aksjologia, etyka, samookreślenie*, ed. S. Dziamski (1996), Poznań.
- Głódź S.L. (1999), *Drogami Narodu i Kościoła*, Warszawa.
- Głódź S.L. (2003), *Ojczyzna jest darem Boga*, Warszawa.
- Gryz J. (2010), *Zarys podstaw teorii bezpieczeństwa*, Warszawa.
- Hajduk Z. (2008), *Nauka a wartości. Aksjologia nauki. Aksjologia epistemiczna*, Lublin.
- Kitler W. (2011), *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa.
- Metodologiczne i dydaktyczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, ed. W. Kitler, T. Kośmider (2015), Warszawa.
- Kowalczyk S. (2001), *U podstaw demokracji. Zagadnienia aksjologiczne*, Lublin.
- Kukułka J., Zięba R. (1992), *Polityka zagraniczna państwa*, Warszawa.
- Marczak J., Pawłowski J. (1995), *O obronie militarnej Polski przełomu XX-XI wieku*, Warszawa.
- Misztal M. (1975), *Problematyka wartości w socjologii*, Warszawa.
- Rodzina w lokalnych i globalnych kontekstach bezpieczeństwa*, ed. I. Urych, C. Smuniewski (2015), Warszawa.
- Smuniewski C. (2017), *Chrześcijanizm o wojnie. Refleksje inspirowane poszukiwaniami i „odpowiedziami” Ojca Profesora Jacka Salija OP*, in: *Credo Domine. Adiuva incedulitate meam. Księga jubileuszowa dedykowana Ojcu Profesorowi Jackowi Salijowi OP*, ed. J. Kupczak, C. Smuniewski, Poznań-Kraków.
- Smuniewski C. (2004), *Człowiek w czasach pokoju i wojny. Wybrane zagadnienia z antropologii Jana Pawła II*, in: *Święty Jan Paweł II syn oficera Wojska Polskiego*, ed. A. Skrabacz, J. Dohnalik, Warszawa.

- Smuniewski C. (2014), *Człowiek zagrożony. Perspektywa wykorzystania teologii w rozwoju nauk o bezpieczeństwie*, in: *Pragnę żyć! Interdyscyplinarna dyskusja o bezpieczeństwie i godności życia ludzkiego*, ed. P. Wójcik, M. Składanowski, T. Syczewski, J. Połowianiuk, Lublin.
- Smuniewski C. (2016), *Czy systemy cywilizacyjno-kulturowe mogą przybierać charakter konfliktogenny? Z namysłu nad fundamentalizmem i ekstremizmem*, in: *Europa w dobie przemian. O wielokulturowości i bezpieczeństwie*, ed. C. Smuniewski, R. Kobryński, Warszawa.
- Smuniewski C. (2017), *La teologia nella riflessione sulla creazione della sicurezza*, in: *È già iniziata la Terza Guerra Mondiale? La Chiesa a servizio dell'uomo e della società tra la guerra e la pace*, ed. G. Calabrese, C. Smuniewski, Canterano-Roma.
- Smuniewski C. (2015), *Wychowanie do patriotyzmu. Studium o miłości ojczyzny w oparciu o biblijną i współczesną myśl katolicką*, in: *Bezpieczeństwo jako problem edukacyjny*, ed. A. Pieczywok, K. Lora, Warszawa.
- Smuniewski C. (2012), *Zagadnienie pokoju w nauczaniu Jana Pawła II*, „Zeszyty Naukowe AON” 2012, no. 1 (86).
- Stańczyk J. (1996), *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa.
- „Pedagogika społeczna”, ed. Theiss W. (2015), no I (55)/2015), Warszawa.
- Zięba R. (2012), *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe AON” 2012, no 1.

Akty prawne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Ustawa z dnia 3 października 1992 r. o przysiędże wojskowej, Dz.U. 1992 nr 77 poz. 386.

Źródła internetowe:

- Głódź L.S. (1991), *Walczę dla Chrystusa*, posłanie bp. Sławoja L. Głódzia do oficerów, chorążych, podoficerów, żołnierzy, kombatanów i weteranów polskich Sił Zbrojnych, Warszawa 31.01.1991, URL = <http://ordynariat.wp.mil.pl> [dostęp: 07.05.2016].
- Głódź S.L. (1992), *Polska wie, gdzie szukać kształtu Prawdy*, kazanie bp. Sławoja Leszka Głódzia z okazji Święta Niepodległości, Warszawa 1992, URL = <http://ordynariat.wp.mil.pl> [dostęp: 07.05.2016].
- Głódź S.L. (1993), *Państwu potrzebne są Boże moce*, kazanie bp. Sławoja Leszka Głódzia z okazji Święta Niepodległości, Warszawa 1993, URL = <http://ordynariat.wp.mil.pl> [dostęp: 07.05.2016].
- Głódź S.L. (1994), *Kościół ma obowiązek oceniać polityczny kształt państwa*, kazanie w Święto Niepodległości w kościele św. Krzyża, Warszawa 1994, URL = <http://ordynariat.wp.mil.pl> [dostęp: 07.05.2016].
- Głódź S.L. (1995), *Polska oczekuje prawdy o swej niedawnej przeszłości*, kazanie bp. Sławoja Leszka Głódzia z okazji Święta Niepodległości, Warszawa 1995, URL = <http://ordynariat.wp.mil.pl> [dostęp: 07.05.2016].
- Guzdek J. (2014), homilia bp. Józefa Guzdeka wygłoszona podczas Święta Niepodległości w Archikatedrze św. Jana w Warszawie, Warszawa 2014, URL = <http://ordynariat.wp.mil.pl> [dostęp: 07.05.2016].
- Płoski T. (2005), kazanie Biskupa Polowego Wojska Polskiego wygłoszone podczas Święta Niepodległości 11.11.2005, <http://ordynariat.wp.mil.pl> [dostęp: 07.05.2016].
- Płoski T. (2006), kazanie Biskupa Polowego Wojska Polskiego wygłoszone podczas Święta Niepodległości 11.11.2006, URL = <http://ordynariat.wp.mil.pl> [dostęp: 07.05.2016].
- Płoski T. (2007), kazanie Biskupa Polowego WP wygłoszone w Bazylice św. Krzyża z okazji 90. Rocznicy Odzyskania Niepodległości 11.11.2007, URL = <http://ordynariat.wp.mil.pl> [dostęp: 07.05.2016].

Płoski T. (2008), kazanie Biskupa Polowego WP wygłoszone w Bazylice św. Krzyża z okazji 90. Rocznicy Odzyskania Niepodległości, Warszawa 2008, URL = <http://ordynariat.wp.mil.pl> [dostęp: 07.05.2016].

Płoski T. (2009), kazanie Biskupa Polowego WP wygłoszone w Bazylice św. Krzyża w 91. rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości 11.11.2009, URL = <http://ordynariat.wp.mil.pl> [dostęp: 07.05.2016].

Marcin Olechowski

The negative influence of armament on ecological security. Can it be reduced?

Abstract

This article looks at the question of the influence of armament and military activity on the environment during peace time. Different types of threats were characterized, posed by the production, storage, testing, liquidation and use of conventional weapons and weapons of mass destruction. The aim of this article is to show some examples of threats for the environment, generated by armaments, and to present possible ways to reduce them. Except for the general characteristic of the different factors having a negative influence on ecological safety, some historical examples were shown of armaments which had harmed the environment in particular. Then activities will be presented, which have been being conducted by states individually or under international agreements, and strive to reduce this influence. The pure environment is one of human rights and an awareness of the importance of ecological security is growing in societies. That why the question of ensuring safety, especially in such a controversial matter as armament, becomes one of the most important global problems.

Introduction

Any kind of human activity has measurable effects on the natural environment, unfortunately, most of them are negative. It is the same with all kinds of military activities. Their influence on the environment was rather minimal on a global scale until the industrial revolution, but even before then there were great interventions in nature because of military needs, like for example the deforestation in the Mediterranean to develop the fleets of ancient empires, or in medieval England for the production of bows and arrows.

A serious breakthrough in this field was only made in 19th century. The organization of mass armies, the development of artillery and other firearms, the invention of new kind of weapons, including weapons of mass destruction, the engagement and develop of armaments by the heavy and chemical industries: all of these factors had a big influence on the environment, like nothing before.

Research into the influence of military activities on the environment are focused on the effects of warfare. Photographs of exhausted landscape, where battles were fought during World War I and II, are well-known and legendary. The problem of military action in peacetime is discussed less frequently.

The aim of this article is to show some examples of threats for the environment, generated by armaments, and to present possible ways to reduce them. It analyzed threats to ecological security in peacetime, generated by the military industry, weapons tests (including ABC weapons) and research into the military's use of nature. The article also looks at different efforts to reduce the negative influence of military activity on the environment, both at local, national, as well

as international level. Some sources, used in this article, refer only to direct examples of some most representative threats and other treat about general theories of ecological security. The author tries to answer the question of whether it is possible today to reduce the negative influence of armaments on nature and ecological security, and if so, to what extent?

1. Different aspects of armaments as a threat to the environment

Ecological security is one of the dimensions of security studies in which the issues of humans functioning in their natural environment and their influence at local, international and global level have been researched. In practice, it is closely related to question of environmental protection, cultural, social and economic factors also affect it. By analyzing the influence of military activity on ecological security it is possible to differentiate three main approaches:

1. To prevent wars and military conflicts, caused by the shortage of natural resources and environmental degradation;
2. To counteract conflicts other than war, caused by degradation of natural environment;
3. To counteract the destruction of the Earth's renewable resources.

In this analysis the third approach was used first of all, because the article focuses on armament-based threats to the environment and methods to counteract them, what means prevention of the destruction of the Earth's renewable resources also¹.

¹ Smuniewski (2016): 132.

In view of the influence on the environment, it is possible to point out three types of army-generated pollution: physical, chemical and biological.

Physical pollutants include different ranges of ionizing radiation, thermal radiation, noises and other acoustical factors, shock waves, thermal and seismic processes, pressure, vibrations, and mechanical impurities. Chemical pollutants (negative factors) that are different poisoning substances (include war gases), petroleum products and their derivatives, rocket fuel components, degassing, deactivating and disinfecting solutions, surface-active pollutants and fumes, and other toxic substances. This category also includes all combustion products. Biological pollutants include pathogenic microorganisms (viruses, bacteria, rickettsia, fungi), toxins and biogenic pollutants².

The everyday use of any kind of weapon involves a lot of environmental pollution. Vehicles produce a lot of pollution, such as operating fluids, exhaust gases, noise; tracked vehicles contribute to soil erosion. Huge amounts of fuel are used by armored vehicles, airplanes and rockets³.

Military radio stations and radar systems are important sources of electromagnetic radiation. The large amounts of metal of used ammunition also have an impact on nature⁴.

² Szudrowicz.

³ Contemporary tanks used even to 400 liters of fuel per 100 kilometers, but in the past some vehicles used it to 1000 liters. During the start and work of starting engines of ballistic and space rockets there is release in every second about 3100 kg of toxic combustion products, with the speed between 2800-3000 m/s and temperature about 3000° C.

⁴ You can find interesting data about contamination by metals warfare fields of WW I in the article: Radziejewicz, URL = <http://rme.cbr.net.pl/archiwum/lipiec-sierpie-nr-56/204-ekologia-i-rodowisko/496-rodowisko-naturalne-w-obliczu-wojen-i-konfliktow-zbrojnych.html>

Armed forces use a lot of environmentally-harmful chemicals every day.

Serious interventions in environment have been made for military purposes, such as logging, the construction of fortifications and the necessary infrastructure, routes and airfields. Aerodromes are especially dangerous for objects in the natural environment, because of the noise generated, the threats to birds and danger spills of fuel, lubricant and other chemical substances. Potentially-dangerous infrastructure is also developed, such as fuel pipes and tanks. Because of that airports are very difficult areas for possible reclamation⁵.

The most serious threat to the natural environment is the use of combat military technics during military conflicts. Having said that, testing in simulated combat conditions, for example during exercises on training grounds, is almost equally harmful. The operation of training grounds, areas where intense military exercises are conducted, is associated with a significant environmental burden. The noise, heavy machines, chemical pollution, functioning of radars and radio stations, problem of waste ammunition and targets, sanitary waste and rubbish - all the typical military pollutants occur there on a much larger scale. What more, accidents often happen during military tests, which may also affect areas outside the training ground. On the other hand, it is necessary to admit, that large, screened and rarely visited areas may become some kind of nature reserves. For example, in Poland the fields of some testing grounds (in Żagań, Bemowo Pilskie or Wędrzyn) have become areas protected by the "Natura 2000" program, because they are habitats of endangered species⁶.

⁵ Glińska (2012).

⁶ Ibidem

The use of weapons is not only a threat to the environment. Its production, maintenance and utilization are also a large environmental burden. The military industry is one of main polluter of nature, but for a lot of reasons, it is difficult to get direct data about the pollution generated by it. This data isn't disclosed, usually due to national security issues, but the most harmful industries are used for military production⁷. It is estimated that in the 1980s 25% to 30% of world production was for the arms industry⁸. Military production as well as the functioning of military installations requires the supply of huge amounts of electricity. The chemical and metallurgical industries are especially harmful because they generate many water, atmospheric and soil pollutants. The production of weapons of mass destruction is especially dangerous.

Both in the past and nowadays, the biggest chemical corporations (like American Monsanto and DuPont, or the German IG Farbenindustrie (which no longer exists), from which BASF and BAYER evolved after WWII) were involved in the production of chemical weapons. With chemical weapons there is a problem with dual-use technologies: the same products may be used both as agricultural measures as well as military defoliants, and the same ingredients could be used to synthesize civilian and military substances.

Often, secret production for military purposes is conducted parallel to civilian manufacture at the same plants. However, substances produced for military use are much more harmful than those for the civilian market (which are also very dangerous to the environment). Their release may

⁷ Gould.

⁸ ПОПОВ, ТОЛСТИХИН.

lead to the pollution of objects, soil, water, atmosphere and cause the death and illness of people and animals. During the production and testing of chemical weapons, incidents occur which are often dangerous to people and the environment. The so-called “Dugway sheep incident” is one such example. It took place in USA in 1968. During a few days the sheep grazing in the meadows died of poisoning. According to the different sources, 3,000 to 6,000 animals died. It is indicated that the cause of their death was poisoning with a V-series agent (military poison agents that affect the nervous system), which were released on a test area just a few dozen kilometers away from grasslands. Furthermore, on the day the sheep died, an F-4 fighter flew over the pastures with a leaking tank of poisonous agents⁹.

Another big problem is the question of the used chemical weapons. Until recently, this issue had been solved by sinking it at sea. A mass sinking of former German chemical weapons took place after WWII in the Baltic Sea. In areas in the exclusive economic zone of Poland, 15,000 tons of chemical substances and 87,000 tons of chemical ammunition were sunk. Up until the end of 1970, missiles with poisoning agents were thrown onto the beaches and fishing boats were regularly polluted during fishing¹⁰. The known technologies for utilization of chemical weapons are very expensive and are also very harmful to the environment¹¹.

For the production of biological weapon there are sufficient small, specialized laboratories, although it can also be produced in large biotechnological industries, in parallel with civilian manufacturing. Although the Biological

⁹ Norell.

¹⁰ Simons, Lynn (2003).

¹¹ *Экологические проблемы военной деятельности в мирное время.*

Weapons Convention (The Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction, BWC) was concluded in 1972, and was adopted by most of the countries on the world, research into biological weapons continued in many states. As with the chemical weapon, the problem is that biotechnology can be used for civilian as well as military purposes and military research is often conducted under the guise of civilian technology. For example, in the former Soviet Union manufactures of the “Biopreparat” network, consisting of 18 research laboratories, mainly in the European part of the Russian Soviet Federative Socialist Republic, were engaged in the production of biological weapons. The official purpose of manufactures was to develop medicines and vaccines, and produce biological components for civilian use. Under this guise, military research was conducted about microorganisms, like smallpox, anthrax, and the plague. One of the most serious incidents with biological weapons took place in 1979 year in Sverdlovsk (today: Yekaterinburg). During local manufacture by the “Biopreparat” network, a combat type of anthrax was released because of the lack of a necessary filter. The disclosure of this incident could confirm, research into biological weapons had been conducted in the USSR so the authorities decided to cover up the case. The official information was that the deaths were caused by rotten meat. According to estimates from different sources, 68 to 100 people died¹².

A nuclear weapon can be considered as one of the most serious threats to the environment. Special installations are necessary to manufacture this kind of weapon, first

¹² Simons, Lynn (2003).

and foremost nuclear reactors to produce the required elements. The construction of these types of reactors is less safe than others.¹³ The other problem is how to dispose of nuclear waste. The recklessness of governments and military staff in this matter is really shocking. For a long time this kind of waste was thrown into the sea, which was begun by the USA in 1946. The release of radioactive isotopes into the oceans is very serious threat to their ecosystems¹⁴. The scale of this problem can be confirmed by the fact that, between 1967 and 1992 alone, the Western countries sank 188,188 containers of nuclear waste in Atlantic Ocean, with total activity more than 1 million Ci. Between 1964 and 1991, the Soviet Union sank around 118,00 containers in the Arctic sea and along its East coast, more than 38 military ships and civilian vessels and over 100 nuclear devices with total activity of tens of thousands Ci. Nuclear waste was also sunk by other countries also, like South Korea and Japan¹⁵.

Radioactive isotopes of caesium, uranium, strontium and other elements, which are products of nuclear reactions, can stay in the soil, atmosphere and water for a long time, and they can also occur in food chains. Radiation is the reason for radiation sickness and cancers. It can induce genetic mutations and foetal damage.

Nuclear tests are very harmful to nature. To date about 2000 nuclear tests have been conducted, most of them (1030)

¹³ A RBMK reactor, which burned in Chernobyl, was based on construction of military reactors for manufacturing of plutonium, see: Prokopowicz. Less known, but one of the most serious accident to the time of Chernobyl, there was an accident of British reactor for production of Plutonium in Windscale in 1957 year, see: *The 1957 Windscale Fire*.

¹⁴ Woźniak (2003).

¹⁵ *Экологические проблемы военной деятельности в мирное время*. 1 Ci i san activity of about 1 g of the radium isotope 226.

by the USA and the former USSR (715). All nuclear explosions induced a release of a lot of radiation, radioactive substances, which, depending on different factors, like the wind and weather, could be spread across distances of several thousands of kilometres. Nuclear test sites became contaminated for a long time¹⁶.

Although nuclear testing areas were located far away from human settlements, there were a lot of situations where the local population was contaminated. Many nuclear tests (for example tests by the French in Algeria, the British in Australia, and the US in the Pacific) were conducted with full awareness that indigenous people would be within the range of radiation. Some explosions were combined with general army training, where the soldiers were concentrated close to “ground zero” and their mission was to operate in the contaminated area. The series of explosions during the American operation “Teapot” in 1955, which was conducted at the Nevada Test Site, could be an example of such exercises. The American Institute for Cancer Research estimated, that about 13,000 thyroid cancer cases and at least 650 deaths were directly related to operation “Teapot”. At least 41 million civilians from Nevada and the surrounding states (including residents and tourists in Las Vegas, where these explosions could be seen) were exposed to a dangerous dose of radiation¹⁷.

Nuclear explosions in the upper layers of the atmosphere, conducted by the USA and USSR in the 1950’s and 60’s, were particularly dangerous to the natural environment. These kinds of tests destroyed the ozone layer and disturbed the ionosphere more than other tests. Radioactive dust was

¹⁶ Simons, Lynn (2003).

¹⁷ *Operation Teapot, Military Effects Studies – 1954.*

distributed across longer distances after these tests. Unnatural radiation belts were created in the atmosphere as well as large electromagnetic pulses, which were capable of destroying electrical networks over a distance of more than 1000 km from “ground zero”¹⁸. Because of all of these factors, the possibility to use nuclear explosions in the upper layers of the atmosphere as a meteorological weapon is particularly interesting for world powers. However, not only nuclear bombs can be used as meteorological weapons. Different chemical substances (like silver iodide for example, which is used to make rain) and radio engineering installations are also used for this purpose.

Controlling the processes in the atmosphere could be very important during military operations, and could also provide a lot of possibilities in peace time. It could be used to disseminate radiation in the air, as well as chemical and biological substances. Disorders in the ionosphere can disturb or destroy electronical devices and communication systems. Today, manipulations in the atmosphere make it possible to control the weather, make rain, droughts, hurricanes, local fires, ozone holes and change the chemical composition of the air in the selected areas. A lot of these technologies have been developed since the Cold War¹⁹.

In some states, programs where electromagnetic radiation is released ionosphere have been conducted, which are very interesting in this context. The Russian program “Sura” and the American HAARP (High Frequency Active Auroral Research Program) represent the biggest. The main research centre of HAARP is located in Gakona, Alaska, but there

¹⁸ Użycki (1989): 156.

¹⁹ Ibidem: 72, 174.

are also some smaller stations, which are engaged with it. The official purpose of this program is to research phenomenon in the upper layers of the atmosphere, which could be used, for example, by communication. Most of the research activities of HAARP are open, but some remain classified. The functioning of HAARP was the topic of a letter, prepared by Russia's parliament (the "Duma") to the UN in 2002. Russian members of parliament asked that this program be cancelled because of the possibility to use it for military purposes. In the letter, the members of parliament referred to the Environmental Modification Convention (ENMOD) from 1976, in which such activities were prohibited. According to some opinions and theories, the natural and technical disasters which occurred in some post-Soviet republics in 2002, were caused by research into geophysical weapons. Although official statements have been made concerning their peaceful nature, HAARP and other similar programs remain very controversial, because in fact, these kinds of installations may have a dual function. Moreover, even the conducting of civilian research on such a large scale could be dangerous for the natural environment.

Meteorological weapons (as well as ozone and climatic weapons) could be classified as geophysical weapons. Using this group of arms, manipulating processes in the natural environment should help to conduct other activities against the enemy²⁰. Hydrosphere and lithosphere weapons also fall under this category. With the former, the purpose is to control the chemical, biological and electrical characteristics of the water in the ocean, to poison groundwater

²⁰ Użycki (1989): 87.

and to initiate erosive processes²¹. Water is a substance absolutely necessary to live, so the consequences of its pollution during tests or the combat use of this weapon could be incredible. Even today, the lack of clean water is a serious, global problem²².

Lithosphere weapons are based on controlling the distribution of energy in the Earth's crust. It can be used to initiate earthquakes, tsunamis, volcanic eruptions, or the displacement of small geological formations²³. The scale of the impact of lithosphere weapons could be powerful, because of the range and ferocity of the phenomena caused by them. The most useful tool to induce all of these phenomena is a nuclear explosion, which should be conducted in specific points of the Earth's crust.

Research about manipulating the biosphere for military purposes is conducted in some countries (for example, in the USA and UK). This focuses on the use of GMO technology. For example, genetically modified worms could eat and destroy the textile and leather elements of military equipment²⁴. Such large-scale interventions in the environment could represent a serious threat to nature. Humans don't know all of the effects of this interventions. The expected results of experiments are based on mathematical, chemical and physical equations, but they are only estimates, because

²¹ *Экологические проблемы военной деятельности в мирное время*. Definition of hydrospherical weapon in this article includes also factors, which could make a tsunami, but it is more sensible to treat them as lithospheric weapon: tsunami is usual an effect of earthquakes.

²² Użycki (1989): 92.

²³ Ibidem: 93.

²⁴ Litvinovich.

it is impossible to forecast all of the short-term and long-term effects²⁵.

2. The question of reducing the pollution generated by armaments, in international relations

The progress in military technology, which could impact the natural environment, the scale of nuclear armaments and the stress on nature caused by using weapons have encouraged countries to adopt some solutions, which could regulate these questions.

First of all, they focused on the nuclear armaments. Some regulations concerning this matter were adopted by both superpowers during the Cold War. The SALT 1 and 2, ABM, INF, START 1 and, after the Cold War, START 2, SORT and New START treaties were adopted in order to reduce the nuclear potential of both powers. Some regulations were also adopted at international level. The most important were:

- The Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water, also abbreviated to the Partial Test Ban Treaty (PTBT), the Limited Test Ban Treaty (LTBT) or the Nuclear Test Ban Treaty (NTBT): this was adopted in 1963 and ratified by most countries in the world;
- The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, commonly known as the Non-Proliferation Treaty (NPT) from 1968, this has been ratified by 189 states;
- The Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty (CTBT), which was adopted in 1996 and was ratified by most

²⁵ Użycki (1989): 94.

countries (including Russia, the UK and France), but some nuclear powers have still not signed or ratified it.

Other weapons of mass destruction also became subject to international regulations. In 1972, the Biological Weapons Convention (BWC, full name: the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction) was signed and the Chemical Weapons Convention (CWC, full name: Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction) was only signed in 1993²⁶.

The combat use of defoliants (including the well-known “Agent Orange”) during the Vietnam war and of the development of the technology, which could be used as a geophysical weapon, were a stimulus for the international community to adopt the Environmental Modification Convention (ENMOD, full name: Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques) in 1976. The ENMOD was ratified by most states, including both superpowers during the Cold War. Two review conferences were held in 1984 and 1992²⁷. According to the Convention, environmental modifications would only be prohibited if they are conducted for military purposes, but peaceful research remained an open option, although these kinds of activities could be dual-use technology. In their letter about HAARP, Russian members of parliament based their arguments on this convention

²⁶ Śledź (2016).

²⁷ *Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques.*

The UN also paid attention to the influence of armaments and warfare on the natural environment, but any direct results in this matter were not adopted. However, this question has been discussed regularly, for example it was the theme of the Stockholm Conference in 1972. Members of this conference made a declaration, in which they recognized factors which are harmful to the environment and called for these factors to be counteracted. The 26th rule of this declaration called for the elimination of all kinds of weapons of mass destruction²⁸.

In 1987, the Brundtland Commission (officially known as the World Commission on Environment and Development, WCED), which was formed in 1983 on the initiative of the Secretary General of the UN Javier Pérez de Cuéllar Guerra, published a report entitled “Our Common Future”. The authors of this document warned against the military-industrial complex and recognized that other kinds of weapons, not only WMDs, are also harmful to the environment. The Brundtland Report contributed to the Earth Summit in 1992, held in Rio de Janeiro. At this summit, the program “Agenda 21” was adopted, although because of the objections of some countries (including the USA), there were no rules related to the military industry and armaments²⁹.

Non-governmental organisations (including international NGOs) are also interested in the matter of the influence of armaments on the environment. For example, during the Earth Summit in 1992, NGOs prepared the “Treaty on Militarism, the Environment and Development”, in which they called to change information about the impact of any

²⁸ *The Military's impact on the environment: a neglected aspect of the sustainable development debate* (2002).

²⁹ *Sustainable Development Knowledge Platform*.

military activities on the environment. A lot of NGOs are engaged in this question, such as the Women's International League for Peace and Freedom or the International Association Of Lawyers Against Nuclear Arms³⁰.

Independently from international regulations, individual countries and their armies have adopted some activities which aim to reduce the negative influence of armaments on the environment. Although military staff are motivated more by economical or tactical factors, rather than ecological ones, these kinds of activities also have an important impact on nature. An example of such actions could be the American plan to use biofuels in F/A-18 jets in the US Navy. It should reduce fuel consumption by 3%, which would save 7.5 million liters of fuel every year. The US Navy wants to base 50% of its energy consumption on renewable sources by the year 2020³¹.

In Poland, the army must comply with environmental regulations, especially concerning testing areas. Testing grounds are often covered by the regulations of State Forests (Lasy Państwowe holding). This obliges the army to maintain strict standards of environmental protection. In order to avoid penalties for polluting the environment, the army has to build sewage treatment plants, to organise the disposal of waste and to reduce noise³².

³⁰ International Association Of Lawyers Against Nuclear Arms (official website), Women's International League for Peace and Freedom (official website).

³¹ *Green Hornet – myśliwiec na biopaliwo.*

³² Glińska (2012).

Summary

Military activity is a serious, multi-dimensional threat to ecological safety, which could in extreme situations cause serious disturbances to the climate or the permanent contamination of the environment. The production and use of any kind of weapon is very harmful for the nature.

Technological progress allows us to create new weapons, whose impact on the environment and power range are much greater than traditional arms. World powers have technology, which gives them the possibility to impact processes in the lithosphere, atmosphere and hydrosphere. They are able to destroy life on the planet. On the other hand, they are trying to adopt and develop international regulations which could reduce the arms race in this field. Because of the scale of the threat, the fear and sense that they are under pressure from societies, the states have decided to reduce their potential and to resign from developing and testing the most dangerous weapons.

Despite the fact that these agreements are sometimes violated by states, in general it represents a functioning law. The possible response from the international community deters other states from activities which could violate these regulations. As a consequence, for example, since the end of 90s nuclear weapons, one of the most powerful weapons ever developed by humanity, have not been tested (except small-scale explosions by North Korea).

The ecological awareness of armies and the military command is also growing. They are introducing more and more solutions, which could help to protect the environment. Of course, environmental protection is not always the sole motivation of military staff. However, it is not important

whether they think about ecological, economical (for example lower fuel consumption), tactical (lower noise means a lower possibility of detection) factors, matters of prestige or any other arguments: the most important thing is that they have been paying attention to this matter and have been trying to reduce the negative impact of military activities on the environment.

Regarding the question at the start of this article of whether it is possible to reduce the negative influence of armaments on ecological security, the answer would be positive. Of course, questions about the scale of this reduction, the dual-use of technology and the possibility that new kinds of environmentally-dangerous weapons could be created, will continue to exist. But the most serious problem is, would states which want to reduce the impact of their armaments during peacetime, be ready to limit their military potential during warfare?

Bibliography

- Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Technique*, URL = <https://www.state.gov/t/isn/4783.html>.
- Экологические проблемы военной деятельности в мирное время*, URL = <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=21298#1>.
- Glińska P. (2012), *W sojuszu z naturą*, „Polska Zbrojna” 2012, nr 10 (788).
- Green Hornet - myśliwiec na biopaliwo*, URL = <http://www.ekologia.pl/srodowisko/technologie/green-hornet-mysliwiec-na-biopaliwo,12357.html>.
- Gould K. A., *The Ecological Costs Of Militarization*, URL = http://www.sociologistswithoutborders.org/essays/Gould_militarization.pdf.
- Litvinovich D., *Biological weapon of the XXI century: Genetically modified bugs*, URL = <http://english.pravda.ru/news/russia/27-05-2002/43300-0/>.
- Norell B. *Skull Valley's Nerve Gas Neighbors*, URL = http://www.redorbit.com/news/science/285387/skull_valleys_nerve_gas_neighbors/.
- Operation Teapot, Military Effects Studies – 1954*, URL = <https://www.youtube.com/watch?v=IDh3eQ0mmkw>.
- Попов В.Ф., Толстихин О.Н., *Некоторые социально-экологические проблемы развития важнейших промышленных комплексов*, URL = <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=117750>.
- Prokopowicz R. *Awaria Elektrowni jądrowej w Czarnobylu*, URL = <http://www.if.pw.edu.pl/~pluta/pl/dyd/mtj/zal1/pz03/prokopowicz/rbmk.htm>.
- Radziejwicz J. *Środowisko naturalne w obliczu wojen i konfliktów zbrojnych*, URL = <http://rme.cbr.net.pl/archiwum/lipiec-sierpie-nr-56/204-ekologia-i-rodowisko/496-rodowisko-natura>.
- Report of the World Commission on Environment and Development: URL = <http://www.un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htmlne-w-obliczu-wojen-i-konfliktow-zbrojnych.html>.
- Sustainable Development Knowledge Platform, URL = <https://sustainabledevelopment.un.org/index.html>.

- Simons L., Lynn J. (2003), *Broń masowego rażenia. Nowy, złowieszczy obraz okrutnego dziedzictwa zimnej wojny*, „National Geographic” 2003, no. 1 (40).
- Smuniewski C. (2016), *Człowiek i przyroda. Z badań nad tworzeniem bezpieczeństwa*, in: *Ekologia wyzwaniem dla teologii*, ed. J.M. Lipniak, ‘Opera Theologiae Systematicae’ 2016, v. 6.
- Соломатин Юрий, *HAARP - глобальная опасность для всего мира?*, URL = <http://www.pravda.ru/world/formerussr/ukraine/15-01-2003/34574-haarp-1/>.
- Szudrowicz A. *Bezpieczeństwo ekologiczne uzbrojenia i techniki wojskowej*, URL = http://www.amw.gdynia.pl/title,IV__Bezpieczenstwo_ekologiczne_uzbrojenia_i_tehniki_wojskowej,pid,362,mid,2.html.
- Śledź P. (2016), *Federacja Rosyjska w procesie rozbrojenia nuklearnego*, in: *Problemy obszaru poradzieckiego. 25 lat po rozpadzie ZSRR*, eds. M. Olechowski, B. Szczepański. Konin.
- The 1957 Windscale Fire*, URL = <http://www.lakestay.co.uk/1957.html>.
- The Military’s impact on the environment: a neglected aspect of the sustainable development debate*. (2002), A Briefing Paper for States and Non-Governmental Organisations International Peace Bureau, Geneva.
- Użycki J. (1989), *Wojna konwencjonalna w Europie?*, Warszawa.
- Woźniak J. (2003), *Wojna z przyrodą*, in: „Sprawy Nauki” 2003, issue 4.

(this page is intentionally left blank)

Paulina Kalina

Numer indeksu 392506

Recenzja:

Krzysztof Świrka, *Teorie ideologii na przecięciu marksizmu i psychoanalizy*, ss. 351

Praca Krzysztofa Świrka jest pracą przeglądową co do stanowisk w debacie dotyczących tego czym są i jak można rozumieć ideologie i ideologiczność. Jest również próbą usystematyzowanego przedstawienia tego czym jest ideologia rozumiana nie na sposób potoczny, ale techniczny. To ostatnie oznacza próbę przedstawienia ideologii, jak to ujął w swojej opinii na temat recenzowanej publikacji dr hab. Jan Sowa „stelaż podmiotowości”. Warto zaznaczyć, że recenzowana praca jest zrewidowaną wersją doktoratu Krzysztofa Świrka zatytułowanego *Teorie ideologii na przecięciu psychoanalizy i marksizmu: Althusser, Jameson, Žižek*¹. Autor mocno inspirował się przemyśleniami Žižeka już we wstępie przywołując jego rozważania nad siłą ideologii, gdzie wskazuje on że ideologia działa najmocniej nie w czasach komunizmu czy stalinizmu ale w czasach które wielu nazywa postideologicznymi, i właśnie fakt że nie jest rozpoznawana sprawia że jest ona tak silna

¹ <https://depotuw.ceon.pl/handle/item/1659>, dostęp 10 grudnia 2018 roku. Praca obroniona 13 września 2016 roku w Instytucie Socjologii UW. Rozprawa została przygotowana pod kierunkiem naukowym dr hab. Pawła Śpiewaka oraz pozytywnie zrecenzowana przez dr hab. Andrzeja Ledera (IFiS PAN) i dr hab. Jana Sowy (UJ).

Praca została podzielona na pięć rozdziałów. Pierwszy ma charakter wprowadzających i zatytułowany jest *Po końcu ideologii*. Autor już samym tytułem nawiązuje do hasła końca ideologii, które analizował już wcześniej w swoim artykule *Trzy końce ideologii – najważniejsze dwudziestowieczne ujęcia problemu*². Jest to więc niejako kontynuacja i nawiązanie do pracy naukowej prowadzonej od kilku lat. Autor na wstępie zwraca uwagę na trudności jakie pojawiają się wraz z próbą zdefiniowania pojęć politycznych, wskazuje on ponadto że trudności te pojawiają się z dwóch powodów: po pierwsze pojęcia te są często używane w życiu codziennym a co za tym idzie nabierają nieostrości, po drugie i chyba najważniejsze autor wskazuje że jednym z wymiarów polityki jest właśnie walka o definicje, dlatego też jak wskazuje autor ich rozumienie zależne będzie od wyznawanych przez nas wartości.

We prowadzącym rozdziale zaprezentowane zostają marksizm jako ideologia totalna, problem końca ideologii oraz problem ideologii (liczba mnoga) stalinizmu. Niezależnie od poglądów politycznych za ciekawe uznać można rozważania nad kapitalizmem i jego kryzysami, autor wskazuje że ma on duże mankamenty a także przeszedł bardzo duży kryzys w 2008 roku ale nawet to nie sprawiło że świat drastycznie odwrócił się w stronę lewicy (w tym wypadku pojmowanej jako marksizm, komunizm). Świrek przyczyny tego zjawiska poszukuje w tzw. „delegitymizacji marksizmu” spowodowanej działalnością myśli liberalnej i konserwatywnej.

Rozdział drugi zatytułowany *Karol Marks i pole krytyki ideologii* podejmuje tematykę dotyczącą sposobu lektury

² K. Świrek, *Trzy końce ideologii – najważniejsze dwudziestowieczne ujęcia problemu*, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe” 2013, nr 1.

prac Marksa, kwestii reprodukcji i reprezentacji w odniesieniu od ideologii. Autor przywołuje w tym rozdziale teksty Leszka Kołakowskiego i jego ostateczny rozrachunek z ideologią Marksizmu. Krytykę marksizmu Kołakowskiego autor zestawia z tekstami Louisa Althussera, działacza francuskiej partii komunistycznej, któremu również przyznaje racje. Zgodnie z jego analizami wiele z błędów jak np. Gułag nie były jak wskazuje Kołakowski konsekwencją pychy i wiary że można zbudować „raj na ziemi”, ale jak wskazuje Louis Althusser, były one konsekwencją czytania i wdrażania Marksa w sposób dogmatyczny. Nie zauważano jak wskazuje autor że „teoria Marksa” nie jest kompletna, że nie posiada pozytywnej wizji państwa, a jedynie zaprzeczenie państwa burżuazyjnego, brak w niej definicji ideologii czy rozwiniętego pojęcia partii. Autor podsumowuje jednak że te braki nie wyjaśniają porażki komunistycznej partii politycznej.

W dalszej części rozdziału autor pochyła się również nad próbą „powrotu do marksizmu” dokonaną przez Althussera który zestawiając wczesne w późne teksty Marksa próbował uwolnić marksizm od niejasności, wszystkiego tego co nieprecyzyjne i co sprawiło jego wyznawcom trudności nie do rozwiązania. Autor docenia tę próbę redefinicji myśli Marksa, wskazując jednak że jego wysiłki wydają się nieco egzotyczne skoro „polityka marksistowska” zniknęła wraz z ostatnimi partiami komunistycznymi, tutaj nie sposób zgodzić się z autorem ponieważ kondycja partii komunistycznych (może często takich które ze względu na złe skojarzenia dokonały „rebrandingu”, choć również nie wszystkie) a także bardzo wielu partii neomarksistowskich również opierających się o walkę klas, ma się bardzo dobrze. Wiele z postulatów tych partii z zakresu opieki społecznej czy warunków pracy zostało zrealizowanych dlatego nie mają one tak

klasycznej formy jednak nie należy ich zupełnie pomijać, w końcu studiując na politologii wciąż znaleźć można osoby zaczytujące się nie tylko w pracach samego Marksa ale Louisa Althussera i jemu podobnych, co nie spotyka się również ze zdziwieniem czy negatywnym odbiorem dużej części wykładowców posiadających zbieżne poglądy (tak bardzo popularne na uniwersytetach).

Rozdział trzeci, *Interwencja psychoanalizy* wprowadza do pracy wątki dotyczące wykorzystania psychoanalizy w badaniach nad ideologią. Rozdział ten poświęcony jest interwencji psychoanalizy jako języka teoretycznego w problematykę ideologii. W tej części analizie poddane zostają psychoanaliza oraz marksizm jako ideologie zaangażowane. Również jako ideologie odwołujące się do antagonizmów np. marksistowska koncepcja walki klas. W dalszej części pracy zostaje podjęta próba integracji obu ujęć za pomocą koncepcji struktury. Ponadto rozdział prowadzi omówienie myśli Jacques'a Lacana, jako rozwijającej ten właśnie, strukturalny aspekt psychoanalizy.

Przedostatni rozdział czwarty, *Podmiot w strukturze* to przede wszystkim analiza prac Louisa Althussera, Frederica Jamesona i Slavoj'a Žižka. Inaczej, niż w rozdziałach poprzednich, prace tych autorów nie są wykorzystywane jako komentarze i pomoc w interpretacji innych socjologów czy filozofów. Są traktowane jako źródła samodzielnych koncepcji. Na początku przedstawiona zostaje analiza „podmiotu” Althussera jako pewnej formy ideologicznej. Zostaje zaproponowana także modyfikacja modelu Althussera, która umożliwi oddzielenie ideologicznego charakteru interpelacji od struktury podmiotowej jako odrębnego problemu. W drugiej kolejności opisana zostaje perspektywa Frederica Jamesona, który odczytuje pojęcie podmiotu dialektycznie.

Wskazuje on, że struktury podmiotowe rozwijają się w rytmie kolejnych alienacji i ich przekraczania.

W trzeciej kolejności analizowane są prace Slavoja Žižka. Rekonstrukcja skupiona jest w tym wypadku na dwóch ważnych motywach jego teorii. Pierwszym jest negatywność, która zgodnie z ujęciem Žižka jest „miejscem” wyłonienia się podmiotu. Po drugie „uznanie”, które jest rozumiane jako wzięcie odpowiedzialności przez podmiot za własną, zdeteminowaną strukturalnie sytuację.

Elementy wskazanych wyżej koncepcji zostają w dalszej części rozdziału poddane analizie, która odnoszona jest do koncepcji ideologii. Teoria podmiotu zostaje zestawiona z konceptualizacją struktury społecznej jako zorganizowanej wokół braku. Wymiar podmiotowy i strukturalny zostają następnie uzupełnione o wymiar sytuacji historycznej. Niejako podsumowaniem rozdziału jest zestawienie tych trzech wymiarów, tj.: podmiotowego, strukturalnego i historycznego w koncepcji przesilenia, jako momentu, w którym „nakładają się” na siebie determinacja i wolność działania politycznego.

Rozdział piąty to w istocie liczące 22 strony zakończeniem (podobnie jak rozdział pierwszy będący w istocie wprowadzeniem) zatytułowany *Ten, kto wie, nie wie, jak wiedzieć*. Rekonstruowana w książce teoria ideologii jest w rozdziale piątym rozpatrywana z perspektywy widzenia obecnego w niej problemu relacji wobec tego, co demaskowane. Krytyka iluzji jest w tej teorii połączona z uznaniem złożoności, konieczności i wagi tej iluzji. Autor wskazuje że krytyka iluzji mimo iż ważna i potrzebna to nie wszystko, ponieważ zniszczona iluzja zastąpiona może być nową równie niszczącą i uporczywą. Prócz tego autor podejmuje refleksję nad statusem wiedzy wytyczanej w „mitach” przez współczesną wersję krytyki ideologii. Ponadto wskazuje on że krytyka

ideologii nie daje nam podstaw do lekceważenia jej, a wręcz przeciwnie powinna doceniać ją jako pewną nieodzowną część życia. Autor w rozdziale podsumowującym snuje również rozważania na temat współczesnej demokracji neo-liberalnej i przerywających ją odskoków prawicowego populizmu, wskazuje również jak interwencje sił rynkowych uderzają w podstawowe elementy życia każdego człowieka. Za przykład podaje tutaj fakt że ceny nieruchomości z dnia na dzień mogą stać się nieosiągalne dla przeciętnego pracownika najemnego, fakt że wykwalifikowani pracownicy z dnia na dzień mogą stracić pracę dlatego że montownia przeniesiona została do krajów trzeciego świata, fakt że cena leku może szybko wzrosnąć i nie będzie na niego już stać ludzi pracujących a także fakt że w wyniku wahań na rynku walutowym rata kredytu może stać się zagrożeniem dla statystycznego budżetu domowego. W takich sytuacjach działa jego zdaniem jedynie ekonomiczna logika a demokracja zagrożona jest przez technokrację i prawicowy populizm.

Swoje rozważania autor podsumowuje myślą że „los demokracji znajduje się młotem szantażu rynkowego a kowadłem dyskursu obcego jej podstawowym wartościom” nie należy czekać aż na wielki kryzys demokracji która zmierza w tak złą stronę, ale wykorzystać każdą drobną usterkę żeby odnaleźć i wprowadzić rozwiązania cały czas powracających zagrożeń. Co ciekawe autor wskazuje że takie rozumienie możliwości politycznej wcale nie musi być obce marksizmowi, może klasycznej ortodoksyjnej jego wersji tak, ale już pewne formy marksizmu według Louisa Althussera jak najbardziej mogą zakładać działanie w taki sposób.

Struktura pracy pozwala w klarowny sposób śledzić narrację prowadzoną przez autora. Dodać przy tym należy, że narrację oryginalną i choć pisaną z perspektywy socjologa

to jednak godną polecenia każdemu politologowi. Tym bardziej, że prezentowane podejście do tego czym jest ideologia odbiega w od propozycji przedstawianych w podstawowych pozycjach wykorzystywanych chociażby w kursach z zakresu myśli politycznej.